

Stjepan Zdunić *

UDK 330.101.451 (497.5)
JEL Classification P22, E 60
Izvorni znanstveni rad

RELATIVNE CIJENE I IZVORI RASTA -KOMPARATIVNA ANALIZA-¹

U studiji se analizira problem relativnih cijena i tečajne politike kao determinanti izvora rasta. Izvori rasta se analiziraju u predtranzicijskom razdoblju komparativno sa tranzicijskim razdobljem, i to za razvijene zemlje i Hrvatsku. Dezindustrializacija se povezuje s politikom intervalutarnog tečaja i stabilizacije. Primjenjena je komparativna metoda uređenih statističkih podataka i grafička analiza. Autor zaključuje da je Hrvatska u dvanaestogodišnjem razdoblju vodila strategiju razvoja liberalnog tipa, a ne strategiju oporavka i vraćanja stanja što veće uposlenosti nacionalnih resursa, što bi bolje odgovaralo u prvoj fazi tranzicijske strategije.

Ključne riječi: intervalutarni tečaj, izvori rasta, konvergencija relativnih cijena, realni ravnotežni tečaj, indeks industrijske zaposlenosti, puna zaposlenost, stopa rasta.

* S. Zdunić, dr. sc., znanstveni savjetnik u Ekonomskom institutu, Zagreb. Ovaj je rad prezentiran na 12. tradicionalnom savjetovanju Hrvatskog društva ekonomista u Opatiji 10. - 12. XI 2004. i objavljen je u zborniku "Ekonomska politika Hrvatske u 2005."

¹ NAPOMENA: Svrha je studije dati presjek razvojne politike Hrvatske u tranzicijskom razdoblju komparativno s nama usporedivim zemljama. To je učinjeno uz pomoć stanovitoga skupa izvedenih statističkih indikatora. Izvori statističkih podataka navedeni su u kontekstu rada .

Korišteni indikatori u formi indeksa, postotaka, koeficijenata, grafova nisu sasvim tehnički ujednačeni. No iz konteksta je ipak dovoljno jasno kada se postotak, na primjer, iskazuje koficijentom, a indeks postotkom. Molim čitatelje da slične tehničke neujednačenosti uvažavaju.

Uvod

Svrha je podastrte analize pokazati i problematizirati rezultate desetogodišnjega razvitka Hrvatske u uvjetima koncipirane razvojne strategije. Rezultate hrvatske strategije uspoređujemo sa rezultatima drugih tranzicijskih zemalja. Razlika koncipiranih razvojnih strategija među tranzicijskim zemljama izrazita je na području monetarne politike, posebno politike intervalutarnog tečaja, odnosno politike stabilizacije. Hrvatska monetarna politika nastojala je instrumentom valutnog tečaja, ostvariti samo jedan cilj – stabilnost cijena pomoću stabilnog nominalnog tečaja, i to prema DEM ili prema efektivnom nominalnom tečaju skupine relevantnih valuta, a danas prema EUR. Ostale nama usporedive zemlje nastojale su, pored cilja kontroliranog rasta cijena, ostvariti i razvojni cilj, koji se iskazuje stopom rasta BDP, stopom rasta izvoza, i što manjim trgovinskim deficitom. Ostvarenje cilja održavanja prihvatljive razine zaposlenosti, odnosno nezaposlenosti, kako ćemo pokazati, prilično je kontroverzno u svim tranzicijskim zemljama. Ostale tranzicijske zemlje nastojale su, međutim, monetarnom politikom olakšavati procese strukturnog prilagođivanja, a Hrvatska je nastojala svojom tvrdoćom ubrzano inducirati strukturne promjene, ne vodeći računa o tome da ti procesi traže odgovarajuće vrijeme, i to bez obzira na njegove društvene troškove. Ukratko, nama usporedive tranzicijske zemlje nastojale su monetarnom politikom podržati konkurentnost svojih privreda, kako izvoznih sektora, tako i sektora izloženih uvoznoj konkurenciji. Hrvatska monetarna politika prepustila je probleme konkurentnosti domaće privrede isključivo mikroekonomskim politikama realnog sektora gospodarstva. U prilikama liberalizacije vanjskotrgovinskog sustava, koji su uvjetovani ulaskom u GATT, prihvaćanjem SSP, kao i ulaskom u CEFTA, a zatim u EU, izostanak podrške monetarne politike realnom sektoru gospodarstva izazvao je u Hrvatskoj razvojne posljedice, kakve se u znatno manjoj mjeri mogu uočiti u drugim tranzicijskim zemljama. Preciznije rečeno, hrvatska je monetarna vlast prerano predala svoj suverenitet monetarnim vlastima zemalja na valute kojih je vezala tečaj svoje nacionalne valute. Neizbježna je implikacija toga kronična apreciranost kune, slabljenje konkurentnosti domaće privrede, ali relativno lako ostvarenje cilja stabilnosti cijena na domaćem tržištu. Ta je "lakoća" posljedica liberalizacije vanjsko-trgovinskoga sustava, odnosno uključivanja u europske regionalne tržišne intergracije. Realnom sektoru gospodarstva prostor prilagođivanja, odnosno izvor konkurentnosti, sveo se isključivo na rast proizvodnosti i na održavanje niskih bruto nadnica. Tako koncipirana razvojna strategija proizvela je nisku ukupnu zaposlenost gospodarskih potencijala zemlje.

Sa stajališta teorije razvitka radi se o konfliktu dviju alternativnih strategija:

- strategije oslonca na mikroekonomsku proizvodnost, odnosno na individualnu konkurentnost na domaćem i vanjskom tržištu;

- strategije oslonca na maksimalno korištenje već postojećih privrednih potencijala zemlje.

Hrvatska razvojna strategija tu konfliktnost nije raspoznala: prva je strategija uzorak neoliberalne razvojne strategije, a druga je uzorak strategije pune zaposlenosti, koja pretpostavlja podršku monetarne, odnosno tečajne politike. No, nijedna navedena strategija ne mora biti u konfliktu s liberalizacijom vanjskotrgovinskog sustava, odnosno s procesom uključivanja u europske integracije. Riječ je o većoj ili manjoj podršci monetarne politike realnom sektoru gospodarstva, koji se našao u izrazito konkurentnom okruženju.

Implikacije tih strategija na razvitak i socijalna dostignuća zemlje mnogoznačne su i nije ih moguće sve obraditi u jednom eseju. U ovome ćemo eseju stoga analizirati posljedice njihovih primjena na neke indikatore izvora rasta, kako su ti izvori definirani u standardnoj teoriji razvitka. U tome ćemo dodatno prikazati implikacije tih strategija na visinu bruto nadnica, u nominalnom i iskazu po njihovoj kupovnoj snazi. Sve će to biti učinjeno komparativno, tj. uporedit će se nekoliko jednostavnih indikatora razvitka hrvatskoga gospodarstva s nama uporedivim tranzicijskim zemljama: Češkom Republikom, Mađarskom, Slovačkom i Slovenijom. Poslužit ćemo se metodom "stiliziranih – uređenih činjenica", polazeći od osnovnih zasada teorije razvitka. Svrha nam nije utvrđivati primjenom određenih statističkih i ekonometrijskih metoda stanovite ekonomske "zakonitosti". Za takav ćemo postupak dati određene argumente prilikom analize.

Dakle, naš postupak je ciljan i polazi od unaprijed zadanih kriterija odnosno poznatih dostignuća ekonomske analize.

Stoga je sadržaj analize ovakav:

- relativne cijene i tečajna politika kao determinante izvora rasta;
- uloga ravnotežnog realnog tečaja u politici razvitka;
- dinamika i izvori rasta u tranzicijskom razdoblju;
- sažetak i zaključak;
- izvori i literatura.

Relativne cijene i tečajna politika kao determinante izvora rasta

1. Relativne cijene i intervalutarni tečaj. Odnos cijena uslužnih i lokalnih djelatnosti prema cijenama sektora gospodarstva međunarodno razmjenjivih proizvoda uvjetovan je politikom intervalutarnog tečaja. To zbog toga što je realni tečaj, na dugi rok, jednak omjeru cijena "tradable" sektora gospodarstva i

“nontradable” sektora. Prema teoremu o “jednoj cijeni”; po kojem se u “tradable” sektoru domaće i vanjske cijene izjednačuju valutnim tečajem², jedini prostor za razlikovanje cijena jest “nontradable” sektor. To je osobito važno u slučaju preuzimanja EUR, kada se prema relativnim cijenama ne može korigirati tečaj i kada su cijene “tradable” sektora jedinstvene, pa se diferencije u inflacijama po zemljama svode na razlike u relativnim cijenama njihovih lokalnih sektora.

Uz sve to važno je razlikovati intervalutarni tečaj po nominalnoj osnovi, koji je određen tržišno ili državnim tečajnim režimom i tečaj na osnovi kupovne snage domaće valute, čime se utvrđuje tzv. tečaj po kupovnoj snazi-ppp (purchasing power parity). U tome važnu ulogu igraju cijene lokalnog (“nontradable”) sektora. Ako su te cijene niže od zemlje partnera (recimo EU), one mogu predstavljati svojevrsnu rezervu za realne devalvacije, t. j. za dizanje cijena “tradable” sektora iznad razine “jedne cijene”. Time se pospješuje konkurentnost domaće privrede. Aprecijacija nacionalne valute djeluje suprotno, tj. pojeftinjuje uvoznu robu na domaćem tržištu toliko da domaća privreda može postati nekonkurentna uvozu, odnosno na vanjskom tržištu.

Analitičari Europske unije dobro su uočili probleme koji proizlaze iz navedenih strukturnih karakteristika narodnih gospodarstava, teoretski gledano to proizlazi iz Balassa-Samuelsonovog teorema. Na tome se počinje graditi nova strategija za zemlje kandidate u pristupanju EU, a posebno u EMU. To je danas važno za srednjoeuropske tranzicijske zemlje, pa tako i za Hrvatsku. Naime, zbog bržega rasta proizvodnosti u izvoznom sektoru i u uveznoj konkurenciji izloženim sektorima privrede u njima, po toj teoriji, brže rastu i plaće:

- ukupno tržište rada u zemlji na taj fenomen reagira povećanjem plaća i u sektorima s nižim rastom proizvodnosti. To su tzv. “zaštićeni sektori” ekonomskih (i uslužnih) djelatnosti. Posljedica je toga da ukupne plaće u zemlji rastu brže od rasta agregatne proizvodnosti, što utječe na porast inflacije. Cijela ta doktrina, koju potvrđuju empirička mjerenja u razvijenim zemljama, počiva na zakonu jedne cijene za robu “tradable sektora”, na koju na europskom tržištu ne mogu utjecati mali proizvođači iz tranzicijskih zemalja, takvih kao što je Hrvatska.

Budući da ukupan rast proizvodnosti ne može pokriti porast ukupnih plaća, dolazi do inflacije, a potom i do realne aprecijacije nacionalne valute s rezultatom nekonkurentnosti izvozne ponude tranzicijskih zemalja. Aprecijacija je osobito izražena u uvjetima fiksnog tečaja ili malog raspona fluktuiranja. Da ne bi dolazilo do toga efekta, EU preporučuje zemljama kandidatima prilagođujući tečajni režim, a to zato da bi se u kratkom i srednjem roku pomoglo njihovim privredama da izdrže jaku europsku konkurenciju. Promjenom tečaja, u uvjetima fiskalne, ali i monetarne

² O tome vidjeti u knjizi Claassen-a, pogl.5.; knjiga navedena u popisu literature .

discipline, zapravo se podešavaju relativne cijene u korist “tradable sektora”, a na teret “nontradable sektora”. Na toj doktrini počiva politika targetirane inflacije: stope inflacije unaprijed se odrede tako da bi mogle “progutati” prilagođivanje tečaja. Instrumenti fiskalne i monetarne politike služe toj svrsi. Takva se politika preporučuje do ulaska u režim EU. Režim ERM II omogućuje tu politiku i nakon ulaska u EU. Kada se preuzme EUR, vladaju sasvim drugi mehanizmi prilagođivanja privrede europskom konkurentnom tržištu.

Hrvatski je slučaj u svemu tome poseban - relativno stabilan nominalni tečaj i uz postojanje inflacije veće od europske, njezinoj se privredi “nabijaju” troškovi u eurima proporcionalno sa stopom inflacije. Rezerve su izvoznika za pokrivanje naraslih troškova smanjenje plaća i broja angažirane radne snage, osobito ako nisu dovoljna investicijska ulaganja sa ciljem povećanja proizvodnosti. U hrvatskoj prerađivačkoj industriji taj se fenomen veoma dobro vidi: zaposlenost uporno pada, iako proizvodnost naraste i do 6% ili čak do 8%! Plaće, pak, ne prednjače pred plaćama u “nontradable” sektoru.

Zbog jake konkurencije, cijene kod proizvođača u “tradable” sektoru povremeno padaju. Troškovi ipak uporno rastu na inputu lokalnih usluga, odnosno lokalnih faktora, pa padanjem cijena pada i profitabilnost.

To pokazuje da hrvatska privreda funkcionira u napetim uvjetima konkurencije i da je prisiljena na “rekonstrukciju” u veoma kratkome vremenu. To uspijeva nekima, ali nikako nije dovoljno za povećanje globalne stope rasta BDP i zaposlenosti. Stoga je proces oporavka hrvatskoga gospodarstva veoma spor i odvija se po stopi koju omogućuje proces mikroekonomskog restrukturiranja i prilagođivanja (u okviru poduzeća). To se u agregatu svodi na projicirane stope rasta od 3%-4%, s veoma malim rastom zaposlenosti, odnosno s njegovim smanjenjem u “tradable” sektoru. Povećanje stope rasta i brži oporavak gospodarstva, prema svemu rečenome, iziskuje promjene relativnih cijena u korist “tradable” sektora, i to aktivnom politikom cijena u “nontradable” sektoru i odgovarajućom monetarnom i tečajnom politikom. To, pak, znači prilagođivanje valutnoga tečaja u okviru “targetirane” stope rasta cijena, ali ona, ne mora biti znatno veća od današnje stope inflacije! Ciljanje stope inflacije povezano s režimom valutnoga tečaja prijeko je potrebna politika koja bi morala poduprijeti strukturno prilagođivanje realnoga sektora gospodarstva uvjetima konkurencije.

U tome je važno uočiti razliku između indeksa cijena kod proizvođača izvoznoga sektora koji stagnira ili je padajući, i indeksa cijena u lokalnom sektoru gospodarstva i uslužnih djelatnosti:

- neka je, primjerice, “targetirana” agregatna stopa inflacije iskazana indeksom 104; to bi značilo da, uz 50% udjela “tradable” i 50% udjela “nontradable” sektora u agregatu proizvodnje robe i usluga, rast cijena u “nontradable” sektoru može biti 8%, a u “tradable” sektoru nula postotaka; to je približno

današnji slučaj u Hrvatskoj, koji čak prelazi u fazu pada cijena u “tradable” sektoru;

- ako u opisanim uvjetima ekonomska politika “targetira” inflaciju na, recimo, 3% godišnje, tada je očigledno da slijedi pad cijena u “tradable” sektoru. To se postiže većim uvozom koji može ponuditi niže cijene od domaćih proizvođača, a to, dosljedno konkurenciji, izbacuje domaće proizvođače s tržišta, izaziva recesiju i smanjenje zaposlenosti u “tradable” sektoru³. Zbog nekonkurentnosti domaćih proizvođača i niskih profita “tradable” sektora, investicije se orijentiraju na “zaštićeni sektor”; prije svega na infrastrukturu (npr. autoceste, tj. investicije sa državnom garancijom i na vlasničko preuzimanje, osobito u financijskom i u dijelovima infrastrukturnog sektora).

Upravo se proces takve vrste odvija danas u Hrvatskoj i on postupno ostvaruje nepovoljnu strukturu hrvatskoga gospodarstva na štetu izvoznoga sektora gospodarstva. Izvoz sve više ovisi o državnim intervencijama, pa to udaljuje ekonomske procese od automatizma tržišnih mehanizama .

2. Pokazatelji politike relativnih cijena i intervalutnog tečaja srednjoeuropskih tranzicijskih zemalja. Analizu konvergencije kao i divergencije realnih efektivnih tečajeva u odnosu na neko bazno razdoblje valja upotpuniti dodatnim indikatorima da bi se stekla realna slika o ukupnim ekonomskim odnosim unutar jedne zemlje, a i među više zemalja koje su tržišno, ali i institucionalno povezane (Pakt o stabilnosti i pridruživanju, CEFTA, EU). Sintetički pokazatelj razlika među zemljama jest razlika tečaja po paritetu kupovne moći i nominalnog aktualnog tečaja prema referentnoj valuti. Grafovi br. 1., 2. i 3. prikazuju kretanja ERDI, tj. *omjera aktualnoga tečaja pojedine zemlje i tečaja po kupovnoj snazi* prema referentnoj valuti, odnosno zemlji. U kontekstu toga relativne su cijene važne, jer one osiguravaju veći ili manji prostor za manipuliranje tečajem. Ako su one niže, prostor je manipuliranja za ekonomsku politiku veći, i obrnuto. U tome se manipuliranju javljaju različita institucionalna rješenja za devizno tržište, osobito u regulaciji povezanoj s visinom nominalnoga tečaja i s inflacijom. To znači, važne su razne intervencije na funkciju ponude deviznih sredstava, na strukturu te ponude, tj. važno je vežu li se izvori ponude za ponudu iz privrede, iz transfera, priljeva kapitala, odnosno iz privatizacije uz pomoć stranaca. Osobito je važno uočiti da unaprijed fiksirani tečaj određuje karakter utjecaja na tu ponudu. Pritom je važan režim na kapitalnom računu platne bilance koji utječe na formiranje valutnoga tečaja i koji zatim snažno utječe na konkurentnost domaće privrede. Posljedice su svega toga na realni sektor gospodarstva u pogledu formiranja njegove strukture i dinamike rasta ili stagnacije velike. Riječ je o intervencijama na

³ Čini se da veoma podrobna statistika to indicira .U tu bi svrhu bilo potrebno obaviti dodatna istraživanja.

deviznome tržištu sa ciljem održati cjenovni paritet u "tradable" sektoru ili da se taj paritet u obliku deprecijacije učini povoljnijim za domaću privredu. Aprecijacijom, pak podržavaju se uvozna privreda, dužnici s deviznim klauzulama, strani investitori kada se radi o repatrijaciji profita na osnovi svojih investicija. Problem je, dakle, veoma kompleksan, a rješenja traže suptilan pristup.

Strategija razvitka svake zemlje mora raspoznati mogućnosti intervencija na monetarnom području, osobito u procesu postupnog ulaženja u šire ekonomske, trgovinske i napose monetarne integracije. Takve integracije zahtijevaju podjednake monetarne uvjete za privredu svih zemalja sudionica toga procesa. Tako "zakon jedne cijene" dovodi postupno do faktora proizvodnosti, kao jedinoga izvora kojim se može podržavati i održavati konkurentnost domaće privrede na jedinstvenom tržištu. Lokalna inflacija na osnovi "Balassa - Samuelsonovog teorema" neposredno umanjuje tu konkurentnost. Sloboda kretanja rada i kapitala dovodi, pak, do izravnavanja njihovih cijena.

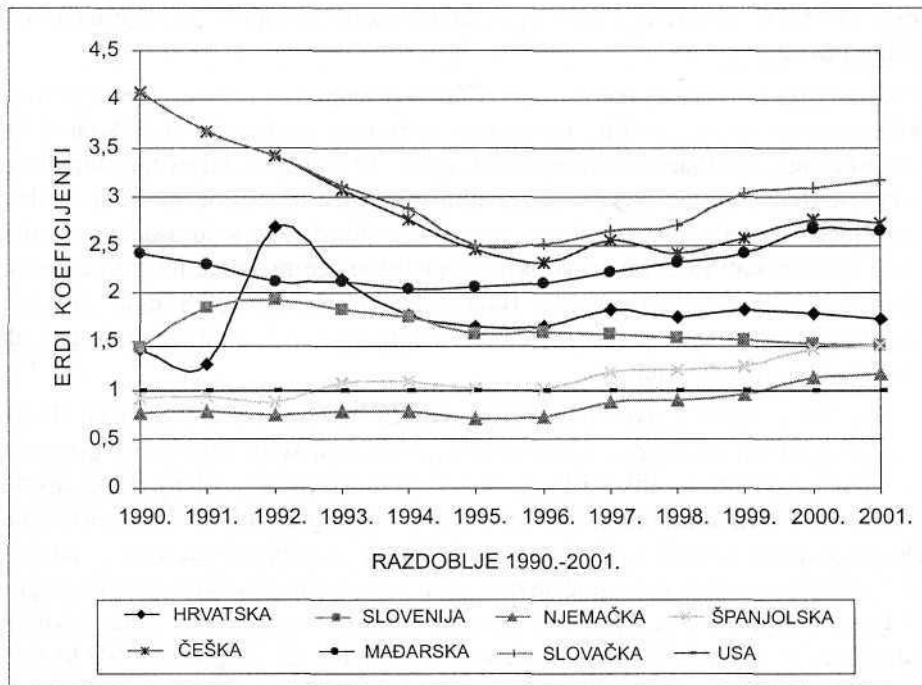
Sve to dovodi do konvergencije realnih intervalutarnih tečajeva, ERDI i konačno i do relativnih cijena zemalja sudionica. Naši grafikoni nedvojbeno pokazuju takvu konvergenciju. Grafikoni br. 1., 2. i 3. to razgovjetno indiciraju. Na osnovi statistike intervalutarnih tečajeva nacionalnih valuta prema USD odnosno prema EUR, po kupovnoj moći i po aktualnim tržišnim vrijednostima, koju objavljuje OECD i WIIW i koje su dostupne na njihovim *web* stranicama, konstruirani su graf br. 1 (osnovica je USD) i graf br. 2 (na osnovi EUR). Grafikon br. 1. razgovjetno pokazuje da je tečajna devijacija nacionalnih valuta⁴, ERDI, prema USD to veća što je zemlja nerazvijenija:

- Njemačka je najbliža USD, sa značajnim obilježjem aprecijacije (indeks niži od 1 odnosno 100, u dužem razdoblju). Ta zemlja pokazuje karakteristike izrazito razvijene zemlje, a to je veoma suglasno s teorijom o konvergenciji tečaja po kupovnoj snazi i aktualnog tržišnog tečaja;
- Španjolska prati oblikom krivulje Njemačku u potpunosti, ali na distanci prema gore, što je posljedica manje razvijenosti odnosno nižeg dohotka po stanovniku; oblik je krivulje identičan Njemačkoj zbog iskaza tečajeva prema USD u istoj valuti EUR, za koji je španjolska valuta bila vezana; u konačnici Španjolska pokazuje veću deprecijaciju prema USD u svakom slučaju, a to se slaže s teoretskim očekivanjem;
- sve tranzicijske zemlje pokazuju deprecijacijsku distancu prema USD izrazito veću od Španjolske i Njemačke; pritom Slovenija i Hrvatska (na osnovi EUR) pokazuju najmanju deprecijacijsku distancu i po tome obilježju, u posljednjim godinama, veoma su blizu Španjolskoj;

⁴ Vidjeti analitički smisao ERDI u literaturi navedenoj pod brojem (4), (9), (18), (20) i (23).

Graf br.1

ERDI NA OSNOVI USD

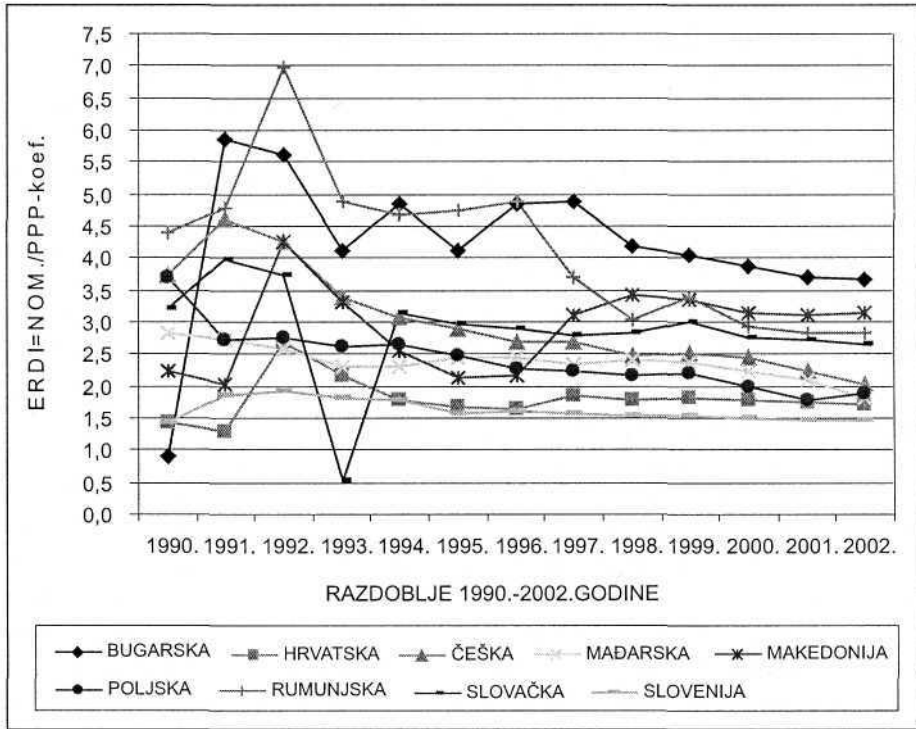


- Češka, Mađarska i Slovačka pokazuju svojim visokim deprecijacijskim distancama karakteristike manje razvijenih zemalja, mnogo manje razvijenih od Slovenije i Hrvatske; Hrvatska po kriteriju razvijenosti nikako ne ulazi u grupu sa Slovenijom; tu specifičnost pripisujemo monetarnotečajnoj politici (vidjeti u literaturi pod brojem (23.)).

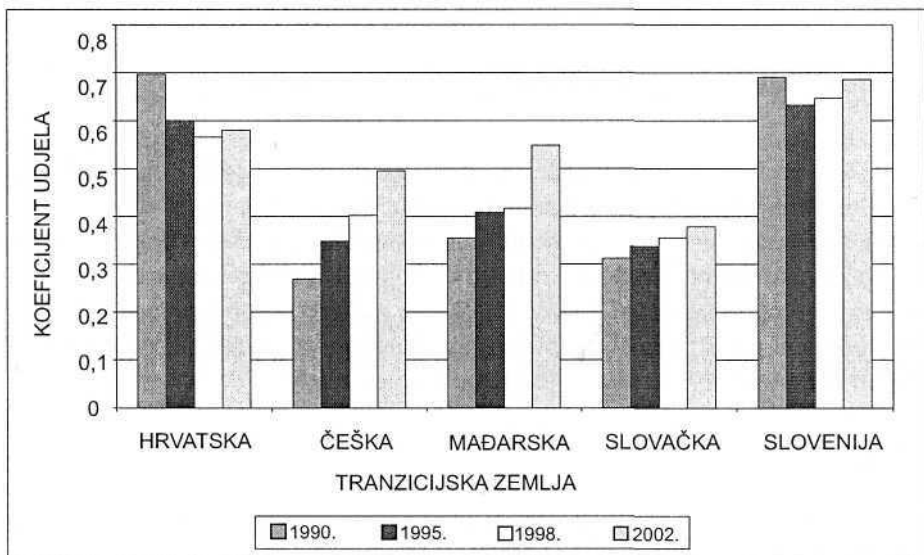
Graf Br. 2 pokazuje konvergenciju svih srednjoeuropskih tranzicijskih zemalja europskim razinama cijena, što je rezultat strategija uključivanja u EU i stabilizacijskih politika. Vremenski slijed toga procesa veoma je različit, a to pokazuje različite monetarne strategije u proteklom dvanaestogodišnjem razdoblju koje su uvjetovane u stanovitoj mjeri i razlikama u razvijenosti mjereno dohotkom po stanovniku. Općenito se može reći da se ponašanje nacionalnih monetarnih politika više ili manje slaže s teoretskim očekivanjima, i to kada se uzmu tranzicijske zemlje kao jedna grupa prema razvijenim zemljama (USA; zemlje EU). Iako tranzicijske zemlje u tom pogledu tvore relativno homogenu grupu, detaljnija analiza pokazuje da su se prilično različito koristile mogućnostima monetarnih i tečajnih politika u podršci konkurentnosti svojih privreda. O tome se detaljnije može naći u studiji navedenoj u literaturi pod brojem (23).

Graf br.2

ODNOS NOM. i PPP-TEČAJA ZA TRANZ. ZEMLJE



Graf br.3 UDIO NOM. BDP-u PPP-BDP



Graf br. 3 pokazuje rezultate različitih politika među tranzicijskim zemljama, a do toga se rezultata došlo promatrajući udjele BDP pojedine zemlje obračunane po tekućem valutnom tečaju u BDP tih istih zemalja obračunano prema kupovnoj moći njihovih valuta. Prilično je razgovjetna razlika toga udjela u Hrvatskoj i Sloveniji u odnosu na Češku, Mađarsku i Slovačku. Za Sloveniju se objašnjenje može tražiti pretežito u njezinoj razini razvijenosti, a potom i u specifičnoj monetarnoj politici. Kod Hrvatske je obrnuto, razloge valja tražiti pretežito u specifičnoj monetarnoj i tečajnoj politici. Zahvaljujući relativno dugome razdoblju djelovanja različitih monetarnih politika, rezultati su danas vidljivi u dostignutim razinama razvijenosti usporedivih nam zemalja. Kako ćemo poslije vidjeti, Hrvatska se sporije od ostalih usporedivih zemalja izvlači iz tranzicijske krize⁵, ali najdosljednije ustrajava na monetarnoj politici koja bi odgovarala **višoj od ostvarene razine razvijenosti**.

Sve to upućuje na potrebu analize znanstvenih i stručnih shvaćanja u Hrvatskoj, koja su možda (?) mogla služiti kao podloga za utvrđivanje naše monetarne i tečajne politike. Stoga ćemo u nastavku analizirati ulogu koncepcije realnog ravnotežnog valutnog tečaja u strategiji razvitka. U tom ćemo kontekstu komparativno sagledati pitanje: hoćemo li valutni tečaj utvrđivati po kupovnoj snazi nacionalne valute, odnosno je li to pouzdan kriterij za postizanje željenih razvojnih ciljeva i je li se taj kriterij ostvarivao u procesu funkcioniranja tržišnih mehanizama u ekonomskom razvitku općenito. Naspram kriterija kupovne snage, koji bi morao predstavljati rezultat funkcioniranja tržišnih mehanizama, analizirat ćemo razvojni kriterij u aktivnoj tečajnoj politici, a koji se svodi na ulogu tečajne politike u ostvarivanju unutarnje i vanjske ravnoteže, kao dominantnog razvojnoga cilja. Vidjet ćemo kako se ta pitanja tretiraju u svjetskim razmjerima, a zatim kako u Hrvatskoj .

Uloga ravnotežnog realnog tečaja u politici razvitka

1. Osnovna zadaća politike tečaja jest utvrditi valutni tečaj kojim će se utjecati na ostvarenje tzv. vanjske i unutarnje ravnoteže. Poslije toga slijedi odrediti mehanizam, kojim se to postiže, tj. administrativni ili tržišni mehanizam. Zatim na red dolaze instrumenti ekonomske politike kojima se djeluje na mehanizme radi postizanja utvrđenih ciljeva. Proces regulacije može postupno dovesti do toga da se primijenjenim instrumentima postupno tržišni mehanizam svede (reducira) na potpunu administrativnu regulaciju platne bilance zemlje.

⁵ Indikatore o tome ne navodimo, već to uzimamo kao utvrđenu činjenicu, što je dovoljno obrađeno na drugim mjestima.

Primjeni administrativnih instrumenata u pravilu je cilj postići u platnoj bilanci željene rezultate koji se ne uspijevaju ostvariti tržišnim mehanizmom. Kao primjer može se uzeti nedavna intervencija monetarnih vlasti na našem kreditnom tržištu u obliku obveznih pologa poslovnih banaka u rezerve kod HNB prilikom vanjskoga zaduživanja⁶. Tim instrumentom HNB nastoji smanjiti vanjsku zaduženost zemlje, i to tako da korektivno djeluje na tržišni mehanizam utječući na povećanje cijena kredita, a da bi odvratila privredne subjekte od pretjeranog zaduživanja, a poslovne banke navela da smanje svoju kreditnu potražnju kod svojih inozemnih partnera. Rezultat bi svega morao biti poboljšanje slike o vanjskoj zaduženosti zemlje, odnosno smanjenje rizika vanjske likvidnosti cjeline bankarskog sustava. U slučaju nedovoljne efikasnosti takvih instrumenata monetarnih vlasti dodatnim administrativnim mjerama, makar to nije namjera, cijeli monetarni sustav može konvergirati administrativnom mehanizmu, koji postupno supstituira tržišni. Cilj je strategije izgradnje tržišne privrede, međutim, stvoriti u monetarnom sustavu takvo stanje koje će osigurati automatsku uspostavu vanjske i unutarnje ravnoteže uz pomoć tržišnog mehanizma sa što manje administrativne intervencije .

Glavni je problem, dakle, uspostaviti ravnotežu i izabrati mehanizam (s manjim intervencijama) kojim se ta ravnoteža održava i automatski uspostavlja, ako se iz nje ispadne. Riječ je o sposobnosti mehanizma da održi stabilnost vanjske i unutarnje ravnoteže narodnoga gospodarstva. U procesu održavanja te ravnoteže najvažniju ulogu ima *realan ravnotežni intervalutarni tečaj* koji se definira kao tečaj kojim se unutarnja i vanjska ravnoteža drže stabilnima. Pojam ravnoteže uključuje ravnotežu tekuće i platne bilance. Uključuje, dakle, ravnotežu tokova kapitala, pa se time unosi vremenska dimenzija u kategoriju ravnoteže. Pored toga, realni ravnotežni tečaj mora uključiti i druge ekonomske “fundamente”, kao što je sustav trgovinske zaštite i izvoznih poticaja⁷. U “fundamente” valja uključiti i širu makroekonomsku ravnotežu, osobito fiskalnu ravnotežu u određenome razdoblju. U tako shvaćenom kontekstu pojam realnog ravnotežnog tečaja veoma je kompleksan. Williamson sa skupinom autora u svojoj analizi mogućnosti utvrđivanja ravnotežnog tečaja navodi⁸: “Mi interpretiramo ravnotežu u makroekonomskim terminima, ...eksplicitno u Keynes-Meade-Mundell-ovom smislu simultane interne i eksterne ravnoteže...nitko od nas ne interpretira eksternu ravnotežu kao samo ravnotežu tekućeg računa, a da ne bi uključio tokove kapitala...”

Povezano s definicijom realnog ravnotežnog tečaja postavlja se pitanje ostvaruje li se on u realnom ekonomskom procesu; može li se važeći tečaj smatrati realnim, a

⁶ Najave da će se taj instrument primijeniti i na poduzeća “ako to zatreba” izvrsno ilustrira tu tezu!

⁷ Analiza u studiji navedenoj u literaturi pod brojem (21) - polazi od tako definiranog ravnotežnog tečaja .

⁸ Vidjeti (20, str.13).

da se ostvaruje inače kratkoročna ravnoteža na formalnom financijskom tržištu; može li se *tečaj po paritetu kupovne moći* smatrati realnim i ravnotežnim i može li taj paritet biti preporuka monetarnoj politici za utvrđivanje aktualnog intervalutarnog tečaja? Ta ćemo pitanja u nastavku analizirati na općoj razini teorije ekonomskoga razvitka, a zatim ukratko prikazati rezultate nekih istraživanja u Hrvatskoj .

2. U vezi s tim pitanjima vrijedno je navesti Williamsonovo mišljenje⁹ iz godine 1994.: “ignoriranjem činjenice o tekućoj precijenjenosti argentinskog i meksičkog pesosa riskira se razaranje stabilizacije koju su te zemlje s tako velikim žrtvama postigle.” Zalažući se za utvrđivanje realnog ravnotežnoga tečaja koji udovoljava kriterijima fundamentalne ravnoteže, Williamson smatra rizičnom politikom koja se “ograničava na izgladivanje nereda na tržištu –kupnjom rezervi kada tečaj raste i njihovom prodajom kada tečaj pada, riječ je o nekvalificiranoj vezanosti u strategiji nominalnog sidra”. Stoga on stavlja težište na ravnotežni realni tečaj koji je čvrsto ugrađen u realno gospodarstvo, tj. u njegove “fundamente”. Zbog čvrstoga cilja, takav je tečaj normativnog karaktera. On je veoma kritičan prema politici oslonca na trendove u dugoročnim serijama tečajeva prema kupovnoj snazi nacionalnih valuta. Kod tečaja po kupovnoj snazi u njegovom relativnom iskazu bitna je polazna pozicija, za koju ne znamo je li ravnotežna po kriteriju ekonomskih “fundamenta”. No, jedna pozicija prema drugoj u različitim vremenskim razdobljima može biti povoljnija ili lošija. Stvar je empiričke procjene koju poziciju odabirati za kriterij u utvrđivanju aktualnoga tečaja. Tečaj po kupovnoj moći veoma je koristan u usporednoj ekonomskoj analizi prilikom ocjenjivanja realne razine BDP po pojedinim zemljama, u uspoređivanju nadnica, ali i “distance aktualnog tečaja od tečaja po kupovnoj snazi” koja može uputiti na prostor mogućega “manevriranja” aktualnim tečajem¹⁰ upravo sa svrhom njegova povezivanja s ekonomskim “fundamentima”.

Utvrđivanje FEER (Fundamental Equilibrium Exchange Rate), kako ga definira Williamson, traži razvijenu metodologiju u formi veoma kompleksnih simulacijskih modela, no koji zasad za hrvatsko gospodarstvo ne postoje¹¹. “Fundamentalni” ravnotežni tečaj implicite sadrži glavne faktore koji formiraju dugoročan tečaj po kupovnoj moći. Glavno je pitanje koje se tu postavlja, razlikuje li se i koliko realni (“fundamentalni”) tečaj od tečaja po kupovnoj snazi, u kojem razdoblju i s kojom svrhom. Ako se radi o neopravdanoj distanci, onda to ekonomskom politikom valja ispraviti, da bi se postigla realna (osnovama gospodarstva suglasna) ravnoteža, kojoj je cilj ostvariti punu zaposlenost potencijala narodnoga gospodarstva, uključivši radnu snagu. Postavljaju se, prema tome, sljedeća pitanja:

⁹ Vidjeti (20, str.16)!

¹⁰ Vidjeti o tome u našim prilikama (9), (14), (18) i (23). O važnosti početnog razdoblja u našim prilikama vidjeti (21).

¹¹ Vidjeti (20).

- je li logika tečaja po kupovnoj moći vrijedila u dužem prošlom razdoblju da bi se ustanovila empirička relevantnost te logike za danu zemlju;
- najvažnije pitanje jest, je li tečaj po kupovnoj snazi realan i ravnotežan tečaj, suglasan ekonomskim osnovama;
- konačno, jesu li mjerljivi ekonometrijski nalazi vjerodostojni, a da bi mogli poslužiti u preporukama ekonomskoj politici, odnosno koji je smisao odstupanja od norme kupovne moći.

3. J. B. Breuer povezano s tako postavljenim pitanjima u navedenoj Williamsonovoj studiji (zborniku radova) kaže: "Kointegracija je testirana pomoću ispitivanja da li devijacije od odnosa između serije tečaja i cijena tendiraju da se vraćaju stanovitoj prosječnoj vrijednosti (ekonometrijski - jesu li odnosi stacionarni!) ili ti odnosi nemaju "središnju veličinu" kojoj se vraćaju (tj. oni nisu stacionarni!). Nalazi u korist postojanja kointegracije navode na zaključak da **princip pariteta kupovne moći vrijedi u veoma dugom roku**. Paritet kupovnih moći "u dugom roku" znači, u kontekstu kointegracije, da intervalutni tečaj i serije odnosa domaćih i cijena zemalja ekonomskih partnera zadržavaju stabilan odnos u tijeku vremena." To bi značilo, empirički rečeno, da se početna razina realnoga tečaja prema zemljama partnerima održava istom i da se konkurentnost gospodarstva zemlje, *po toj osnovi*, također održava i da se ne narušava. Ako je početna razina realnoga tečaja bila ravnotežna, prema preciznim kriterijima ravnoteže, tada se može pretpostaviti da se paritet kupovne snage i aktualan realni tečaj poklapaju. No, to ne mora bezuvjetno biti tako: taj se rezultat može očekivati samo u "ceteris paribus" uvjetima. Tehnički napredak, pojačana zaštita i poticaji u zemlji i u zemljama partnerima mogu održivost kriterija realne ravnoteže poremetiti. Ekonomske osnove, dakle, mogu narušiti poklapanje pariteta po kupovnoj moći s ravnotežnim realnim tečajem. Današnje shvaćanje pariteta kupovne moći prihvaća odstupanja takve vrste, ali kao privremena i trenutna. Privremenost i trenutnost valja shvatiti kao srednjoročno, ali i kao više od srednjoročnog odstupanja od "veoma dugoročne" staze pariteta po kupovnoj snazi. Breuer stoga uvodi pojam (kriterij) "ultra dugog roka" u kojem se princip pariteta kupovne moći ostvaruje kao realan ravnotežni tečaj, odnosno, malo fleksibilnije shvaćeno, kao fundamentalni ravnotežni tečaj¹². Veoma dugi rok, pak, valja shvatiti kao sedamdeset godina ili više¹³. Time se nastoji pomiriti oba principa u teoriji, ali i u ekonomskopolitičkoj praksi utvrđivanja ravnotežnoga tečaja.

4. U Hrvatskoj se nekolicina autora bavila pitanjem realnog ravnotežnoga tečaja, i to u obje varijante:

- u varijanti traženja realnog ravnotežnog tečaja sa ciljem dostizanja unutarnje

¹² Vidjeti (20, str. 271-274.).

¹³ Vidjeti (20) i (13, pogl. 13.).

i vanjske ravnoteže¹⁴;

- zatim u varijanti pariteta po kupovnoj moći, kao dugoročnog realnog ravnotežnog tečaja.¹⁵

Budući da su istraživanja realnog ravnotežnog tečaja u nas manje ili više poznata i da su rađena odmah nakon uvođenja programa stabilizacije, a i zbog činjenice da kritični stavovi o našem programu stabilizacije, bilo implicitno ili eksplicitno, polaze od kriterija realnog ravnotežnoga tečaja, u nastavku ćemo se pozabaviti analizama koje su, iako zanimljivije kao ekonometrijski pokušaji, nastojale doći do nekog rezultata o tome polazi li naša monetarna politika od kriterija ravnotežnog tečaja ili ne. Te su analize zanimljive i zato, što su ih napravili mlađi istraživači, čemu se u našim prilikama daje neki posebni naglasak (što je inače sasvim nevažno!). Kod istraživača su važni profesionalizam i principi od kojih polazi, a najmanje je važna životna dob. Tako A. Pufnik¹⁶ u svojoj analizi zaključuje: “Rezultati istraživanja kointegracije u Hrvatskoj pokazuju da princip pariteta po kupovnoj snazi nije ostvaren čak ni u dugom roku. Dosljedno tome, upotreba toga principa u modeliranju valutnoga tečaja bila bi veoma dvojbena. Dalje, pokazuje se da se kreatori ekonomske politike ne bi trebali oslanjati na taj princip, kao pogodnu koncepciju ravnotežnog tečaja, koji bi se koristio u ocjeni poželjne devijacije tržišnog (aktualnog ?-S.Z.) tečaja od njegove dugoročne ravnotežne veličine.” Rezultat je sasvim sličan analizi J. B. Breuer u Williamsonovoj knjizi. Ipak valjalo bi obratiti posebnu pozornost na sljedeće momente:

- razdoblje promatranja zaista je kratko, pa bi se, da je rezultat drugačiji, mogao dovoditi u pitanje uporedbom s rezultatima drugih analiza napravljenih u svijetu; s toga stajališta, dakle, rezultat djeluje vjerodostojno, a ne samo sa stajališta metodološke korektnosti;
- razdoblje promatranja moglo se inače proširiti najmanje za desetak godina, o čemu postoje ocjene serija¹⁷; korištenje tom produženom serijom moguće je, iako se radi o vremenu kada je vrijedio jugoslavenski, a zatim hrvatski dinar; preslikavanje iz jedne u drugu nominaciju za istu privredu nije ništa rizičnije od usporedbe indeksa nominalnoga tečaja s indeksima odnosa domaćih cijena i cijena zemalja partnera u jednadžbi za ispitivanje kointegracije.

Naime, bilo bi veoma zanimljivo vidjeti kako bi i bi li produženje serije djelovalo na rezultat kointegracije. Zanimljivost je u tome što je realni tečaj u neobuhvaćenom razdoblju na većoj deprecijacijskoj distanci od tečaja po kupovnoj snazi,

¹⁴ Vidjeti (21) i (17).

¹⁵ Vidjeti (14) i (9).

¹⁶ Vidjeti(14, str. 50) u navedenoj literaturi. Prijevod s engleskog nešto je slobodniji.

¹⁷ Takva je serija ocijenjena u studiji koja je u literaturi navedena pod brojem (21).

od tečaja koji je obuhvaćen analizom¹⁸. Inače je i taj tečaj smatran apreciranim i bio je predmetom jugoslavenskih sporova, pa se može reći da je itekako pridonio raspadu jedinstvenog ekonomskog prostora.

Važnost svega toga počiva u odgovoru na pitanje: u kojem smjeru postoji devijacija aktualnoga (tržišnoga) tečaja od dugoročnog ravnotežnog, što bi morao biti tečaj po kupovnoj snazi, makar i u svojoj relativnoj formi, dvojbenost kojeg je u analizi D. Pufnik pokazala. No, na smjer traženja rješenja autor ne upućuje. Poželjno odstupanje može, naime, biti u smjeru precijacije ili deprecijacije aktualnoga tečaja.

5. Rad T. Stučke zanimljiv je po tome što je znatno bliži problemu utvrđivanja realnog ravnotežnoga tečaja kao norme za monetarnu politiku¹⁹. On pokušava utvrditi postojanje veze između postupne realne deprecijacije i poboljšanja trgovinske bilance zemlje (smanjenja deficita). Nakon primjene većeg skupa danas aktualnih ekonometrijskih postupaka, autor zaključuje: "Rezultati sugeriraju da je unapređenje trgovinske bilance nakon permanentne deprecijacije veoma ograničeno. Jedan postotak permanentne deprecijacije rezultira novom ravnotežnom razinom, koja je 1,34% iznad prethodne ravnoteže (prije intervencije-S.Z.), i to u najboljem slučaju. Pored toga inicijalni nepovoljan učinak u obliku pojave J-krivulje može biti znatan. Zbog toga treba, prije donošenja zaključka na temelju reduciranog modela, odvagnuti koristi za trgovinsku bilancu, sučeljavajući ih sa nepovoljnim efektima od permanentne deprecijacije." Među nepovoljne efekte autor ubraja:

- prolaznu inflaciju koja može imati za posljedicu ponovnu aprecijaciju; valja reći - i trajnu, ako monetarna vlast nije vjerodostojna;
- *porastom cijena uvoznih intermedijarnih proizvoda, umanjit će se deprecijacijom stečena konkurentnost*; mikroekonomski gledano – deprecijacija se odražava na ukupan prihod, a uvozni dio intermedijarnih proizvoda na ne više od 40% toga iznosa²⁰; problem mogu predstavljati mekana monetarna politika i "očekivanja" ekonomskih aktera;
- potaknut će se transfer kapitala i rada iz "nontradable" sektora u "tradable" sektor; valja reći da se to upravo želi postići, pa to ne bi smio biti problem;
- *indeksacija duga dodatno bi proizvela nepovoljne efekte; povećali bi se troškovi servisiranja javnoga duga*; rast toga istoga duga gomilanjem trgovinskog deficita upravo se deprecijacijom želi zaustaviti, pa je upitno

¹⁸ To se razgovjetno vidi u grafikonu rada navedenome pod brojem(21).

¹⁹ Vidjeti rad pod brojem(17).

²⁰ Autori u studiji pod brojem (21) uzeli su u obzir taj efekat u "ceteris paribus" uvjetima. To pitanje tretira i G. Nikić u svojoj analizi; vidjeti studiju(10).

samo vremensko razgraničenje svega toga; problem valja sagledati na duži rok, kao što je, uostalom, autor simulacijom J-efekta pokušao to učiniti kod analize trgovinskog deficita.

Može se reći da je analiza T. Stučke zanimljiva prije svega kao ekonometrijska vježba koja je dala očekivani rezultat, iako ne, po autoru, dovoljno signifikantan. No, njegova skica preporuka za ekonomsku politiku ne može se smatrati zasnovanom na rezultatu analize. Preporuke su “iskočile” izvan okvira samih rezultata, i to u dva svoja aspekta:

- prvo, faktori koji se navode kao nepovoljne implikacije postupne deprecijacije nastali su zbog aprecijacije, pa se postavlja pitanje što je onda “terapija”?
- drugo, ako se želi modelska jača povezanost rezultata i preporuka, onda je primijenjena metoda neodgovarajuća, pa bi u Williamsonovom smislu bilo uputno preporučiti stvaranje hrvatskog simulacijskoga modela koji bi mogao uključiti pretpostavljene implikacije i poslužiti kao analitičko pomagalo u utvrđivanju realnog ravnotežnog tečaja, koji bi bio u skladu s “ekonomskim fundamentima”; jednostavno rečeno, primijenjena metoda ne može dati odgovor za rješenje posljedica koje autor navodi, a to znači da je rezultat analize moguće prihvatiti samo u mjeri u kojoj je on pokazao **povezanost deprecijacije i poboljšanja trgovinske bilance**.

Valja na kraju istaknuti da je glavna odlika Stučkinoga rada to što mu je polazište, barem djelomično, traženje realnog ravnotežnoga tečaja, koji bi u vrijeme morao riješiti i implicirajuće probleme. Autor, naravno, nije išao tako daleko, pa u osnovi taj rad predstavlja propitivanje o tome mogu li danas razvijeniji ekonometrijski testovi o povezanosti trgovinskog deficita i valutnog tečaja dati neki rezultat, koji bi bio intuitivno ekonomski prihvatljiv i u hrvatskim prilikama. Toj klasi propitivanja pripada i analizirani rad A. Pufnik.

6. **Zaključno** se postavlja krajnje pitanje – što je kreatorima ekonomske politike činiti?

- Znanstveni nalazi, u osnovi veoma eksperimentalni, ne mogu poslužiti kao osnovica za prihvaćanje **nulte hipoteze**, hipoteze koja se svodi na to da **ne postoji povezanost** između aktualne tečajne politike i stanja trgovinske bilance i stanja cjeline platne bilance, a zato što nije moguće reći da ta povezanost ne postoji, nultu hipotezu valja odbaciti, što znači da nekakva povezanost postoji.

Iako izneseni rezultati analize nisu takvog karaktera da mogu poslužiti kao neposredna uputa za politiku, oni ne oduzimaju politici prijeko poteban stupanj slobode za odluku o mjerama prema jačoj realnoj deprecijaciji nacionalne valute.

To je ishod koji se slaže s rezultatom analize konvergencije tečajnih devijacija zemalja OECD, tranzicijskih zemalja (srednjoeuropskih), jednako kao i zemalja s kojima se neposredno uspoređujemo (Češka, Mađarska, Slovačka i Slovenija), što smo pokazali u prethodnom poglavlju. To također pokazuje i ekonometrijski eksperiment A. Pufnik, iako prilično nekompletno, o **nepostojanju povezanosti nominalnoga tečaja i kretanja odnosa cijena domaćih i zemalja partnera (Pufnik)**; zapravo, dokazana je minimalna teza - da se teza o postojanju te veze ne može dokazati. To je sjajan dokaz o tome da je ekonomska politika prepuštena sama sebi u izboru strategije, ali i da dosadašnja praksa odudara od očekivanja ekonomske intuicije, koja proizlazi iz ekonomske teorije.

S obzirom na to u nastavku ćemo analizirati utjecaj i rezultate dosadašnje monetarne, tečajne i ekonomske politike u cjelini, u desetogodišnjem razdoblju na strukturu izvora i dinamike rasta, uključivši cijenu rada i na njezine rezultate u formiranju cjeline ekonomske strukture. Drugim riječima, pripisat ćemo te rezultate, pretežnim dijelom, politici stabilnih cijena i intervalutarnog nominalnog tečaja.

Dinamika i izvori rasta u tranzicijskome razdoblju

A. Predtranzicijsko razdoblje

1. Pod rastom i izvorima rasta razumjet ćemo:

- stopu rasta bruto domaćeg proizvoda $R(P)$ kao mjere dinamike rasta;
- faktori koji su formirali $R(P)$ jesu stopa rasta proizvodnosti $R(P/L)$ i $R(L)$, gdje je P bruto proizvod, L angažirana radna snaga u narodnom gospodarstvu, a P/L proizvodnost rada u makroekonomskom smislu; R je oznaka za stopu rasta.

Na osnovi tih faktora definiramo strukturu izvora rasta:

$$R(P) = R(P/L) + R(L) \quad (1)$$

odnosno dijeljenjem cijeloga izraza sa $R(P)$ dobivamo

$$1 = R(P/L)/R(P) + R(L)/R(P) \quad (2)$$

Te ćemo izraze uzeti kao definicijske, koji su zasnovani na teoriji razvitka i lako se inače formalno matematički izvode. Varijable su raspoložive u obliku odgovarajućih serija podataka. Definijski pristup omogućuje da se na osnovi poznate stope rasta BDP i proizvodnosti rada, što se može «izračunati» kao posebne varijable, dobije svojevrsna konstruirana varijabla – stopa rasta zaposlenosti. Sve su te varijable, naravno, vezane ekonomskim zakonitostima koje su opisane jednadžbama (1) odnosno (2). Ekonometrijskom procjenom vjerodostojnosti relacije (1) nećemo se baviti. Za to postoje sljedeći razlozi:

- prvo, u svim je tranzicijskim zemljama riječ o izrazito “diskrecijskom” razdoblju ekonomske politike, pa bi ekonometrijski testovi bili teško zadovoljeni. To zbog toga što oni pretpostavljaju fino funkcioniranje tržišnih mehanizama u veoma dugom roku;
- drugo, politika restrukturiranja s privatizacijom izrazito je egzogenizirani proces koji na makroekonomskoj razini proizvodi trenutne devijacije i “iskakanja” koja još nisu mogla biti prevladana dugoročnošću samog tranzicijskoga procesa;
- treće, u tim je uvjetima dominantan “bilančni” kriterij u donošenju mjera ekonomske politike. Dakle, instrumenti su administrativnog karaktera zbog “plitkoće” tržišnih mehanizama u cjelini gospodarskog sustava; tek je pretpostavka da će tržišni mehanizmi “profunkcionirati” kada su bilančni kriteriji ispunjeni; to je osnova svih preporuka MMF, a one polaze od Polakovih jednadžbi financijskog planiranja u tržišno nedovršenim privredama.

Stoga nam je cilj da, koristeći se navedenim relacijama, kako to predviđa teorija razvitka, dobijemo usporedan analitički uvid u izvore rasta tranzicijskih zemalja s kojima se uspoređujemo. Češka, Mađarska, Slovačka, Slovenija i Hrvatska srednjoeuropske su zemlje, iako nešto različitih razina razvijenosti, koje ima smisla međusobno uspoređivati. Stoga ćemo razlike u izvorima rasta, odnosno različite strukture tih izvora, kako ih teorija definira, moći dobrim dijelom pripisati različitim ekonomskim politikama, pa prema tome osobito i različitim tečajnim politikama tih zemalja. U metodološkom smislu analizu ćemo izvesti na razini «stiliziranih podataka», kako smo to naznačili u Uvodu. Teorija razvitka podloga je za takav postupak. Ekonometrijskom analizom, međutim, moguće je dalje dezagregirati doprinose stopi rasta bruto proizvoda pojedinih faktora razvitka: autonomnog tehničkog napretka, opredmećenog tehničkog napretka u investicijskoj opremi (osnovnim sredstvima), radnoj snazi, zatim u obrazovanju kao opredmećenom faktoru u radnoj snazi, i tome slično²¹. Zbog navedenih razloga takvu analizu odgađamo za neka dalja i bolja vremena. Ovdje ćemo se poslužiti veoma agregiranim formom strukture doprinosa “faktora “stopi rasta BDP, tj. proizvodnosti rada i radne snage, kako smo definirali izrazom (1), a što je za svrhu naše analize dovoljno. Nećemo,

dakle, ispitivati ili dokazivati korelacijsku ili uzročnu povezanost naznačenih varijabli. Ta je veza za nas “bilančna”, odnosno definicijska.

2. Prije analize tranzicijskoga razdoblja, teoretski je i ekonomskopolitički veoma zanimljivo sagledati razlike u izvorima rasta iz sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća, i to usporedno s razvijenim zemljama, gdje “ekonometrijske zakonitosti” nešto bolje funkcioniraju (vidi fusnotu 20). Navodimo stoga podatke o stopama rasta proizvodnosti, zaposlenosti i o globalnoj stopi rasta BDP. Tablica br. 1 pokazuje te podatke za razdoblje 1960.-1987. i za razdoblje između godina 1979.-1987.

Definicije su varijabli, kako je to već navedeno: $R(P)$ - stopa rasta društvenog proizvoda; $R(P/L)$ - stopa rasta proizvodnosti rada; $R(L)$ – stopa rasta zaposlene radne snage.

U tome je P društveni proizvod kao oznaka umjesto u nas uobičajenog znaka za BDP, a L je zaposlena radna snaga.

Iz navedene tablice br. 1 može se jasno uočiti razlika u razvojnim karakteristikama razvijenih zemalja i danas tranzicijske Hrvatske (s tadašnjom Jugoslavijom):

- sedam razvijenih zemalja, kada se promatraju u cjelini, imaju stopu rasta proizvodnosti 3,70%, stopu rasta zaposlenosti -1,10%, što daje stopu rasta BDP na razini industrije od 2,60%, za razdoblje 1979.-1987.; u istome razdoblju na razini privrede u cjelini BDP raste stopom od 2,8%, u čemu je doprinos proizvodnosti 1,6 postotna poena, zaposlenosti 1,2 postotna poena;
- za cjelinu razdoblja 1960.-1987. analogni su podaci: za industriju $R(P)$ je 4,10%; $R(P/L)$ je 3,9%; $R(L)$ je 0,20%.

Zaključak je nedvosmislen: razvijene zemlje u razdoblju između godine 1979.-1987. ulaze u fazu intenzivnog restrukturiranja industrije, a to se odražava u osloncu na rast proizvodnosti i na smanjenje radne snage (stopa rasta proizvodnosti veća je od stope rasta BDP, a stopa je rasta radne snage negativna), dok su u cjelini razdoblja od 1960. do 1987. obje stope rasta bile pozitivne. To znači da je oslonac na novo zapošljavanje u razdoblju do godine 1979. bio znatno veći od prosjeka za cijelo razdoblje. Bitno je uočiti da je prijelaz na intenzivno restrukturiranje industrije počeo u razdoblju «pune zaposlenosti» u kejnzejanskom smislu. Uz to je restrukturiranje zaposlenosti išlo u smjeru smanjenja u industriji, ali i dalje se povećavala zaposlenost u privredi u cjelini. Kretanje tih istih varijabli u Hrvatskoj (i Jugoslaviji) išlo je drugim smjerovima:

²¹ O tome se mogu naći podaci i rezultati ekonometrijske analize u studiji navedenoj pod brojem (24) u popisu literature, poglavlje (2). Tablica br. 1 konstruirana je na podacima iz te studije, pogl. 2, koje je autor Ante Puljić.

Tablica br. 1
PRERAĐIVAČKA INDUSTRIJA - R(P); R(P/L); R(L) po razdobljima

Razdoblje	1979. - 1987.		1960. - 1987.		1979. - 1987.		1960. - 1987.		1979. - 1987.		1960. - 1987.		1979. - 1987.		1960. - 1987.	
	R(P)	Udio u R(P)	R(P)	Udio u R(P)	R(P/L)	Udio R(P/L) u R(P)	R(P/L)	Udio R(P/L) u R(P)	R(L)=R(P)-R(P/L)	10	11	12	13	Udio R(L) u R(P)		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13				
USA	2,40	1	3,50	1	3,30	0,87	2,80	0,80	-0,90	0,70	-0,38		0,20			
Japan	6,70	1	9,50	1	5,80	0,87	7,80	0,82	0,90	1,70	0,13		0,18			
Njemačka	0,60	1	3,00	1	1,60	2,67	3,40	1,13	-1,00	-0,40	-1,67		-0,13			
Francuska	-0,40	1	4,10	1	1,90	-4,75	4,50	1,10	-2,30	-0,40	5,75		-0,10			
V.Britanija	-		1,30	1	-	-	3,10	2,38	-	-1,80	-		-1,38			
Italija	2,10	1	5,50	1	4,00	1,90	5,70	1,04	-1,90	-0,20	-0,90		-0,04			
Kanada	2,10	1	4,30	1	2,20	1,05	2,70	0,63	-0,10	1,60	-0,05		0,37			
Ukupno gornje zemlje	2,60	1	4,10	1	3,70	1,42	3,90	0,95	-1,10	0,20	-0,42		0,05			
Jugoslavija	2,80	1	6,40	1	-0,40	-0,14	2,70	0,42	3,20	3,70	1,14		0,58			
Hrvatska	1,80	1	5,60	1	-0,50	-0,28	3,00	0,54	2,30	2,60	1,28		0,46			

UKUPNA PRIVREDA

Razdoblje	1979. - 1987.		1960. - 1987.		1979. - 1987.		1960. - 1987.		1979. - 1987.		1960. - 1987.		1979. - 1987.		1960. - 1987.	
	R(P)	Udio u R(P)	R(P)	Udio u R(P)	R(P/L)	Udio R(P/L) u R(P)	R(P/L)	Udio R(P/L) u R(P)	R(L)=R(P)-R(P/L)	10	11	12	13	Udio R(L) u R(P)		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13				
USA	2,60	1	3,20	1	1,00	0,38	1,20	0,38	1,60	2,00	0,62		0,63			
Japan	3,80	1	6,50	1	2,90	0,76	5,40	0,83	0,90	1,10	0,24		0,17			
Njemačka	1,40	1	3,00	1	1,50	1,07	3,10	1,03	-0,10	-0,10	-0,07		-0,03			
Francuska	1,70	1	3,70	1	1,90	1,12	3,40	0,92	-0,20	0,30	-0,12		0,08			
V.Britanija	1,80	1	2,40	1	1,80	1,00	2,20	0,92	0,00	0,20	0,00		0,08			
Italija	2,20	1	4,00	1	1,80	0,82	3,90	0,98	0,40	0,10	0,18		0,03			
Kanada	2,90	1	4,40	1	1,10	0,38	1,80	0,41	1,80	2,60	0,62		0,59			
Ukupno gornje zemlje	2,80	1	3,70	1	1,60	0,57	2,60	0,70	1,20	1,10	0,43		0,30			
Jugoslavija	1,00	1	4,60	1	-	-	1,50	0,33	2,60	3,10	2,60		0,67			
Hrvatska	0,60	1	4,40	1	-	-	1,70	0,39	2,10	2,70	3,50		0,61			

- u razdoblju 1979.-1987. stopa rasta industrije u Hrvatskoj svega je 1,8%, što je niže od industrijskih zemalja, a u cjelini razdoblja od 1960. do 1987. godine je bila znatno viša od industrijskih zemalja (5,6% prema 4,10%); za cjelinu privrede vrijede slične relacije.

U doprinosu faktora rada i proizvodnosti rada, dakle, tehničkoga napretka, stopi rasta bruto domaćeg proizvoda, kretanje je potpuno različito: stopa rasta zaposlenosti u oba razdoblja u Hrvatskoj pozitivno pridonosi rastu BDP, tj. one su veće od nule, i to u industriji i u privredi u cjelini; stopa rasta proizvodnosti rada, kao mjera doprinosa stopi rasta BDP, u industriji u razdoblju 1979.-1987. negativna je, a u cjelini razdoblja pozitivna, što vrijedi i za privredu u cjelini.

Izneseni podaci, prema našoj uvjetnoj definiciji, o izvorima rasta u Hrvatskoj usporedno s podacima razvijenih zemalja pokazuju sljedeće:

- Hrvatska je zemlja u razvitku i efikasnost mjerena proizvodnošću rada podređena je faktoru rada, tj. politici zapošljavanja;
- priroda socijalističkog sustava pogoduje takvoj ekonomskoj politici, a i počiva na potrebama razvitka i zapošljavanja; razvijene kapitalističke zemlje završile su fazu «ekstenzivnog razvitka» (završilo je kejnzejansko razdoblje), tj. dosegnuta je faza pune zaposlenosti i mijenjaju se ideologija i koncepcija razvitka;
- u razvijenim zemljama nastupa razdoblje «tvrde» monetarne politike i uz pomoć skupljih kredita induciraju se strukturne promjene na mikrorazini, osobito u industriji;
- u Hrvatskoj (i u Jugoslaviji) nastupa razdoblje antiinflacijskih politika i razdoblje politika uravnoteženja platne bilance zemlje; metode politika uravnoteženja platne bilance administrativnog su karaktera (vezanje uvoza s izvozom na razini poduzeća, na primjer); karakter privrednoga sustava i društvenopolitičkih odnosa unutar Jugoslavije nije omogućivao efikasnu antiinflacijsku monetarnu politiku pa je to opredmećeno niskom stopom rasta BDP, negativnom stopom rasta proizvodnosti; negativna stopa rasta proizvodnosti posljedica je upornog održavanja i rasta razine ukupne i industrijske zaposlenosti; na kraju je iznjedrena sveopća društvena i politička kriza koja je proizvela raspad društvenoekonomskog sustava i raspad Jugoslavije kao državne zajednice.

3. Hrvatski ekonomski analitičari bili su svjesni karaktera i smjera djelovanja svih tih procesa. To pokazuju sljedeći navodi studije iz godine 1989/90. navedene pod brojem (24) u literaturi. Tako se na strani 41. kaže: »Kvaliteta privrednog rasta u Jugoslaviji i Hrvatskoj slabija je od kvalitete rasta u bilo kojoj europskoj zemlji koja ima tržišnu privredu. Čini se da je to jedan od najjačih argumenata koji opravdava potrebu da se dosadašnji institucionalni okviri u što kraćem roku radikalno

promijene i da postanu vrlo slični ako ne identični okvirima koji su već pokazali da na dulji rok osiguravaju stalni privredni rast.» Nešto prije na stranici 34. kaže se: »Izvedene usporedbe dovoljno upečatljivo govore da je kvaliteta privrednog rasta u Jugoslaviji i Hrvatskoj vrlo slaba i da u privredi Hrvatske i Jugoslavije prema kriterijima moderne organizacije rada postoji velik broj prikriveno nezaposlenih, koji ustvari čine potencijalnu ponudu rada. Ako stvarni udio rasta proizvodnosti rada u stopi rasta društvenog proizvoda u privredi Jugoslavije i Hrvatske iznosi barem 50%, tada prikrivena nezaposlenost u privredi u 1987. u Jugoslaviji iznosi 1.158 tisuća radnika, a u Hrvatskoj oko 13% zaposlenih ili oko 172 tisuće ljudi. Ova ilustracija dovoljno uvjerljivo govori kako se vrlo neracionalno koristi jedan od najvažnijih izvora privrednog rasta, odnosno da i u Jugoslaviji i u Hrvatskoj još postoji relativno vrlo obilna ponuda rada, koja bi se uz bolju organizaciju rada mogla iskoristiti za povećanje društvenog proizvoda i ubrzanje privrednog rasta.» Vidjet ćemo u nastavku naše analize, da se s tim u vezi postavlja pitanje: kako je moguće da su institucionalni okviri, koji su u međuvremenu ipak postali veoma slični okvirima europskih tržišnih privreda, proizveli mnogo veći broj otkriveno nezaposlenih, od ovdje «izračunanoga» broja? Zatim će se vidjeti da je rast proizvodnosti uglavnom išao na teret smanjenja zaposlenih, a da mu izvor nije investiranje u tehnološki razvitak. Privreda je prepolovila zaposlenost u industriji, a u cijeloj je privredi smanjenje nekoliko puta nadmašilo u navedenoj studiji «izračunani» broj. Po našem mišljenju je nemoguće izbjeći pitanje o neadekvatnim ulogama makroekonomske, a posebno monetarne i tečajne politike, u tako proizvedenim kretanjima. Neadekvatnost te uloge osobito je naglašena ako se poveže s istodobnom liberalizacijom vanjskotrgovinskog sustava i liberalizacijom tokova kapitala i ako se poveže s fazama izoliranosti hrvatskoga gospodarstva, a zatim s «plitkoćom» tržišnih mehanizama. U svemu je tome, očigledno, izostala razvojna strategija koja bi polazila od načela faza razvitka, odnosno sljedstveno postavljene politike liberalizacije, deregulacije, s jasnom ulogom monetarne i tečajne politike u tome procesu²².

Budući da smo karakter i učinke monetarne i tečajne politike već razmatrali u prethodnim dijelovima ove studije, sada ćemo, koristeći se metodologijom ovoga poglavlja, analizirati kretanje proizvodnosti, kretanje BDP i zaposlenosti u tranzicijskome razdoblju, i to usporedno s tim kretanjima u Češkoj, Mađarskoj, Slovačkoj i Sloveniji. Ilustrirat ćemo, dakle, kako se sve to «opredmetilo» u realnom sektoru gospodarstva današnje Hrvatske i srednjoeuropskih tranzicijskih zemalja.

B. Tranzicijsko razdoblje

²² To su pitanja prilično opsežno analizirana u nizu radova naših analitičara kao i u radovima autora ovog rada. O tome se može čitati u nizu navedenih radova u priloženoj literaturi.

grafova.

Analizom tablice br. 2 i 2a, odnosno pripadajućih im grafova br. 4 i br. 5, dade se zaključiti slijedeće:

- u pogledu proizvodnosti rada i u zaposlenosti hrvatski su trendovi išli drugačije od trendova ostalih usporedivih nam tranzicijskih zemalja; na razini ukupne privrede udio stope rasta zaposlenih u stopi rasta BDP bio je u cjelini razdoblja do godine 1998. pozitivan, iako su same stope rasta BDP jednako kao i zaposlenosti bile negativne; to je samo naoko posljedica aritmetike: zapravo **trend smanjenja radne snage u privredi išao je znatno brže od trenda smanjenja BDP**, što je karakteristično samo za Hrvatsku. Ostale su tranzicijske zemlje imale ta kretanja normalnija, a to je bilo zbog toga što su im stope rasta BDP u tome razdoblju bile pozitivne. Hrvatska je posebnost uvjetovana dvama faktorima: ratom i izolacijom, u prvoj fazi i na prvome mjestu, a zatim monetarnom i tečajnom politikom koja je potpuno neusklađena s tom specifičnom situacijom, na drugome mjestu;
- bit koncepcije razvitka u Hrvatskoj, osobito u razdoblju 1995. do 2002., sastojala se u neuvažavanju recesijskog i depresijskog stanja gospodarstva i u ignoriranju potrebe izgradnje za to potrebne specifične razvojne strategije, kojoj bi cilj bio oporavak rasta gospodarstva. Ta je činjenica naprosto ignorirana. Ostale tranzicijske zemlje, koje su također bile izložene početnim tranzicijskim recesijama i depresijama, uspijevale su o tome više voditi računa.

Sve tranzicijske zemlje imaju u cjelini razdoblja negativne stope rasta zaposlenosti, pa time i negativne udjele doprinosa rada stopi rasta BDP ali im je u cijelom tranzicijskome razdoblju stopa udjela proizvodnosti u stopi rasta BDP pozitivna. Prema tome stopa rasta proizvodnosti u svim je tranzicijskim zemljama veća od stope rasta BDP. To je posljedica činjenice da im je oporavak privrede od tranzicijske krize, kada im je $R(P)$ bio negativan, mnogo prije nastupio od toga oporavka u Hrvatskoj. Pozitivan udio zaposlenosti u rastu BDP Hrvatske do godine 1998. aritmetičkog je karaktera, on je jednostavno posljedica činjenice, da su obje stope negativne, stopa $R(P)$ kao i stopa $R(L)$, a proizvodnost je imala pozitivnu stopu rasta samo zbog bržeg padanja zaposlenosti od padanja BDP. To je karakteristika razvitka Hrvatske koja ipak nije zabilježena ni u jednoj drugoj tranzicijskoj zemlji s kojom se uspoređujemo. Ta se razvojna osobina mijenja u razdoblju od 1998. do godine 2002. (uzevši to razdoblje u cjelini u odnosu na startnu godinu 1990!) u kojem potpuno suprotno prethodnim podrazdobljima (do 1995. i do 1998.) Hrvatska pokazuje najveći udio proizvodnosti u stopi rasta BDP od svih tranzicijskih zemalja. Valja uočiti da to vrijedi za cjelinu razdoblja od godine 1990. do 2002. ali zato pokazuje i najveći negativan udio stope rasta zaposlenosti u $R(P)$. **Konačna je specifičnost Hrvatske u cjelini razdoblja to da je razmjerno**

veći udio proizvodnosti u rastu BDP posljedica njegove najniže stope rasta. Najveća je negativna stopa udjela zaposlenosti u stopi rasta BDP također posljedica najniže stope rasta BDP, iako nema najveću stopu smanjenja ukupne zaposlenosti. Plastičnu predodžbu tih razlika uvjerljivo se može steći u grafu br. 4 i grafu br. 5.

Nepobitna je činjenica da je Hrvatskoj potrebno određeno vrijeme da svojim razvitkom anulira posljedice poratnog i izolacijskog razdoblja. No, nepobitna je činjenica također i to da u tim okolnostima Hrvatska nije utvrdila odgovarajuću razvojnu strategiju, osobito na monetarnom području, koja bi olakšala položaj privrede u održavanju određene razine konkurentnosti na domaćem i na vanjskom tržištu. Suprotno strateškoj logici, koja bi odgovarala tim okolnostima, strateški je izbor liberalizacija (s privatizacijom) financijskog i realnog sektora gospodarstva, deregulacija i liberalizacija tržišnih struktura, osobito tržišta rada, s osloncem na fiskalni sustav i na politiku kao mehanizme održavanja i uspostavljanja makroekonomske vanjske i unutarnje ravnoteže, bez ikakve podrške monetarne politike. Riječ je o najskupljoj i u osnovi naivnoj kombinaciji strateških politika, koja je zanemarila fazni pristup u koncipiranju oporavka rasta i razvitka gospodarstva. Cijela strategija zbog toga klizi u pojačanu administrativnu regulaciju na području monetarnog i fiskalnog sustava kojom bi se željela postići makroekonomska ravnoteža u obje svoje dimenzije (unutarnjoj i vanjskoj). **Drama te strategije vidi se osobito na tržištu rada, na kojem se daljom liberalizacijom namjerava postići što niža cijena rada da bi se “privukao” strani kapital i tako povećala stopa rasta BDP i zapošljavanja. Dosadašnja je naša analiza pokazala varljivost i dvojbenost takve strateške kombinacije, koja izvire iz zanemarivanja uloge monetarne i tečajne politike u uspostavljanju odgovarajućih relativnih cijena koje bi odgovarale razini naše razvijenosti (nerazvijenosti), odnosno podzaposlenosti proizvodnih i radnih potencijala u dosadašnjem razdoblju.**

Povezanost svega toga prikazat ćemo tablicama br. 3 i br. 3a, s odgovarajućim grafičkim ilustracijama u grafovima br.6 i br.7. Nakon toga ćemo sličnom metodom pokazati smjer kretanja bruto plaća iskazanih u nominalnom i realnom iskazu u EUR. To će pokazati dvojbenost strategije “liberalizacije” tržišta rada kao osnovne strateške metode u izvlačenju gospodarstva iz dugotrajne recesije i krize.

Tablica br. 2

Ukupna privreda

PROSJEČNE STOPE PROMJENE - PO PODRAZDOBLJIMA - PREMA GODINI 1990.									
Varijabla	R(P)			R(P/L)			R(L)=R(P)-R(P/L)		
	1995.	1998.	2002.	1995.	1998.	2002.	1995.	1998.	2002.
Hrvatska	-5,8	-0,1	1,7	1,9	4,2	4,6	-7,7	-4,3	-2,9
Češka	7,7	7,7	8,3	17,5	13,0	12,5	-9,8	-5,2	-4,2
Mađarska	5,5	6,0	8,3	13,9	12,3	11,8	-8,4	-6,3	-3,5
Slovačka	4,0	6,0	6,1	14,0	8,5	7,9	-10,0	-2,5	-1,8
Slovenija	1,2	3,1	6,1	6,7	5,3	7,0	-5,5	-2,3	-0,9

Tablica br. 2a

God./Drž.	UdioR(P/L)uR(P)			UdioR(L) u R(P)		
	1995.	1998.	2002.	1995.	1998.	2002.
Hrvatska	-0,323	-30,414	2,765	1,329	31,414	-1,765
Češka	2,273	1,674	1,506	-1,269	-0,674	-0,506
Mađarska	2,523	2,054	1,429	-1,521	-1,054	-0,429
Slovačka	3,511	1,414	1,288	-2,504	-0,414	-0,288
Slovenija	5,664	1,742	1,155	-4,661	-0,742	-0,155

Osnova je iskaza u nominalnim EUR. Osnova je za sve varijable statistika WIIW.

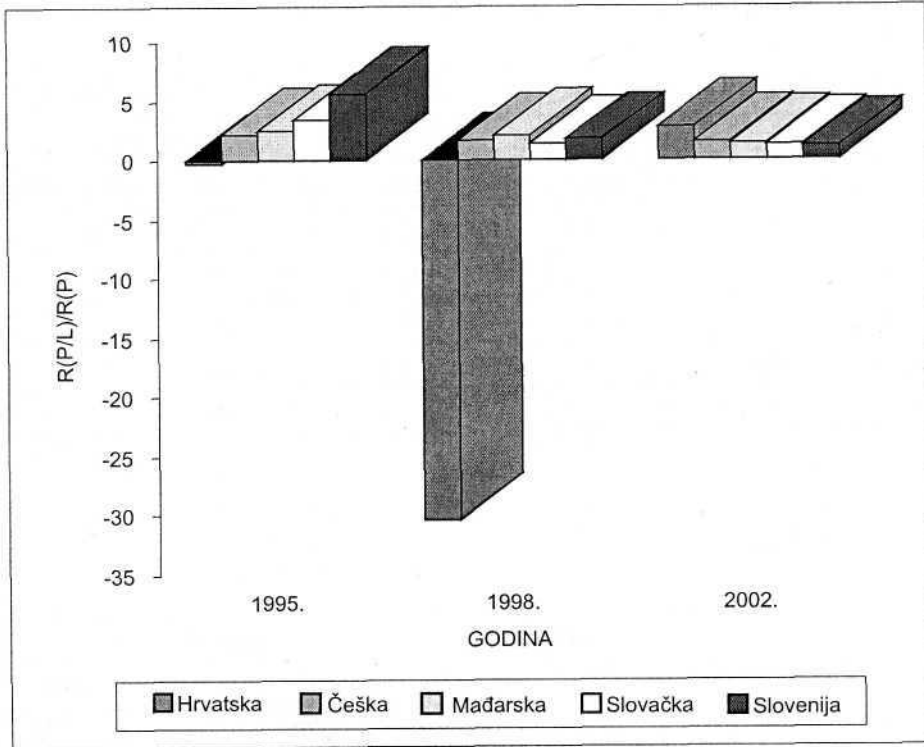
2. Tablice br. 3 i br. 3a s pripadajućim grafovima br. 6 i br. 7 ilustriraju najprije kretanja BDP u tranzicijskim zemljama u apsolutnim iznosima, a zatim i u stopama rasta. Svrha je ovoga prikaza pokazati razlike i sličnosti rasta BDP u terminima aktualnog tečaja za EUR usporedno s realnim BDP iskazanim također u EUR, ali po tečaju kupovne moći – ppp. Osnova je za tablicu statistika WIIW.

Iz tablica i grafova ukratko se može naznačiti sljedeće:

Graf br. 7 koji je izrađen na tablici 3a, odnosno tablici br. 3, upućuje na zaključak da su zemlje s većom deprecijacijskom devijacijom postizale veću stopu rasta BDP iskazanoga u nominalnim, aktualnim EUR, a da su im realne stope

Graf br.4

UDIO STOPE RASTA PRIZVODNOSTI U STOPI RASTA BDP

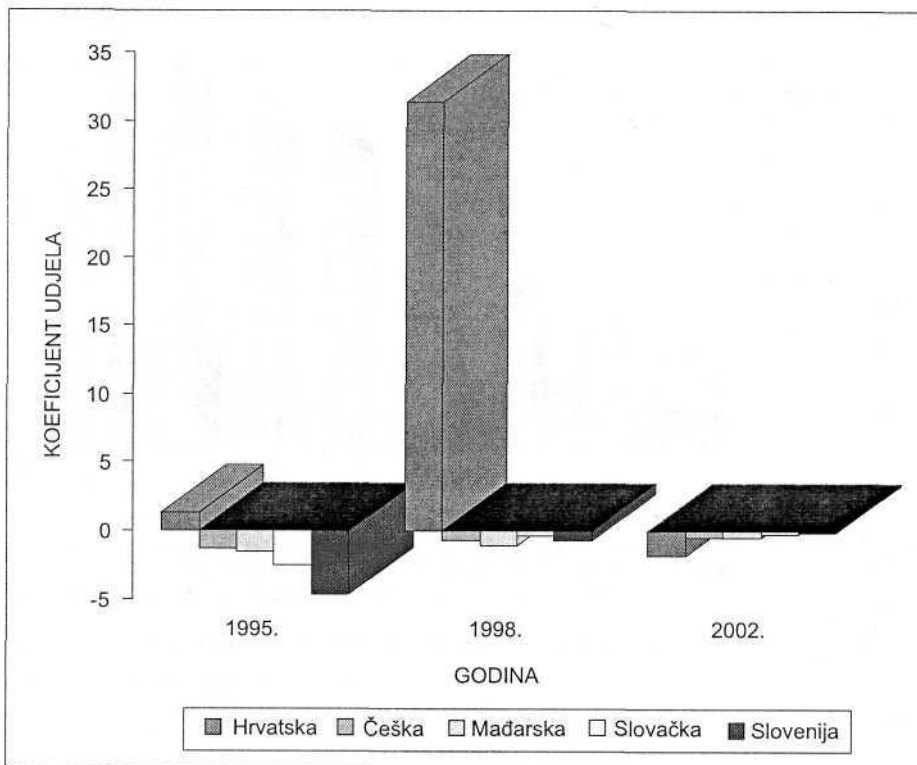


Tablica br.3

APSOLUTNI IZNOSI BDP TRANZICIJSKIH ZEMALJA

		HRV.	ČEŠKA	MAĐ.	SLČKA	SLOV.
GDP, EUR mn, nominal	1990	19493	27359	25960	12097	13674
GDP, EUR mn, nominal	1995	14558	40257	34196	14796	14508
GDP, EUR mn, nominal	1998	19281	50854	41860	19571	17468
GDP, EUR mn, nominal	2002	23820	73855	69886	25144	23321
TOTAL GDP at PPP-mn EUR	1990	27951	101865	73131	38780	19781
TOTAL GDP at PPP-mn EUR	1995	24232	115912	83705	43929	22936
TOTAL GDP at PPP-mn EUR	1998	34073	126524	100483	55093	27023
TOTAL GDP at PPP-mn EUR	2002	41053	149173	127490	66426	34027

Graf br. 5



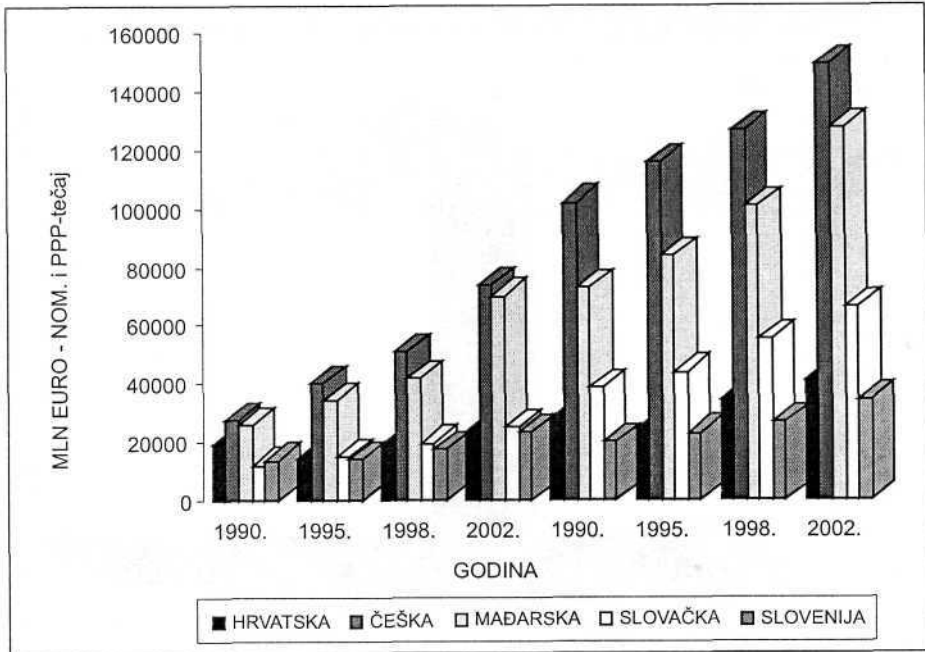
Tablica br. 3a

STOPE RASTA BDP, R(P),NOM. i PPP tečaj

	HRV.	ČEŠKA	MAĐ.	SLČKA	SLOV.
1990				nom-tečaj	
1995	-5,84	7,72	5,51	4,03	1,18
1998	-0,14	7,75	5,97	6,01	3,06
2002	1,67	8,28	8,25	6,10	4,45
1990				ppp-tečaj	
1995	-2,86	2,58	2,70	2,49	2,96
1998	2,48	2,71	3,97	2,83	3,90
2002	3,20	3,18	4,63	1,56	4,52

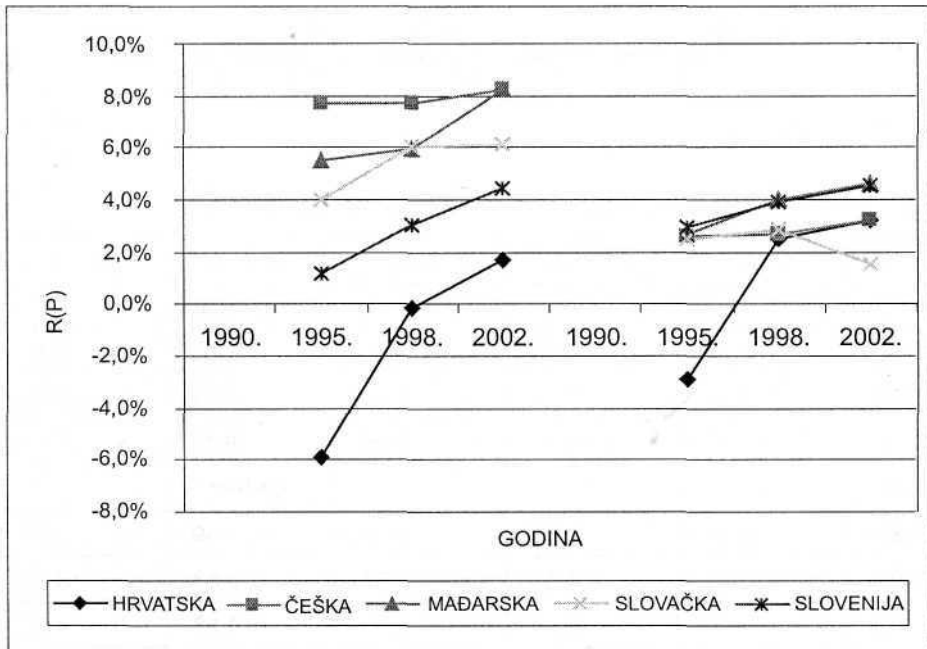
Graf br. 6

APSOLUTNI IZNOS BDP TRANZ. ZEMALJA



Graf br. 7

STOPE RASTA BDP-NOM. i PPP-TEČAJ



rasta (po ppp-paritetu) bile znatno niže i jače su se približile stopama zemalja s manjom deprecijacijskom distancom (Hrvatska i Slovenija). Posebno je zanimljiva Slovenija, čije su stope rasta u realnim i u nominalnim iskazima gotovo iste. Hrvatska je u tome najbližnja Sloveniji, ali s tim da joj je stopa rasta u realnim terminima nadmašila u posljednjim godinama nominalnu stopu rasta BDP u EUR. Interpretacija tih činjenica mora počiti od tečajnih politika, bez obzira na to koliko tu ima jednostavne aritmetike. Hrvatska kretanja najvjerojatnije upućuju na fenomen postupnog postizanja prednosti u relativnim cijenama snižavanjem cijene rada, i to liberalizacijom tržišta rada i fiskalnim putem. S rastom BDP tijesno je povezan rast bruto plaća, u nominalnom i u realnom iskazu. Odgovarajuće su ilustracije sadržane u tablicama br. 4 i br. 4a i u grafovima br. 8 i br. 9. U njma se vidi da Češka ima najvišu stopu rasta bruto prosječnih plaća iskazanih u nominalnim EUR od svih tranzicijskih zemalja, što u osnovi odgovara i najvišoj stopi rasta nominalnog BDP (graf br. 7). Uzevši cijelo razdoblje od godine 1990. do 2002., karakteristika je svih tranzicijskih zemalja, osim Slovenije, da plaće rastu brže od BDP. U Hrvatskoj je razlika najveća, opet zbog najniže stope rasta BDP. No, u svim je tim zemljama stopa rasta bruto plaća niža od stope rasta proizvodnosti rada, osim u Hrvatskoj, gdje je stopa rasta plaća dosta viša od stope rasta proizvodnosti. Dakle, sve se okreće oko stope rasta BDP.

Ta stopa rasta bruto plaća u Češkoj najviša je u nominalnim EUR, a u realnim je terminima između Slovenije i Hrvatske. Stopa rasta hrvatskih bruto plaća u nominalnim terminima između je stopa Češke i Slovenije, a u realnim su terminima hrvatske stope najviše. Osnovna je karakteristika tih stopa u Hrvatskoj to, što su one uočljivo padajuće u oba iskaza, a češke su stope blago rastuće. Metodološki gledano, to nisu male razlike, jer su to dugoročnije tendencije u okviru dvanaestogodišnjega razdoblja, u kojem te tendencije značenja marginalnih veličina naspram prosječnih, koje one vuku prema gore ili dolje. Riječ je o "drugoj derivaciji" koja određuje konačan smjer kretanja. Ako se to uvaži, može se postaviti hipoteza da hrvatska liberalizacija tržišta rada daje rezultate u cijeni rada, ali još uvijek ne u rastu zapošljavanja odnosno u ponudi radnih mjesta. U slučaju Hrvatske važno je istaknuti činjenicu da se ovdje radi o bruto, a ne o neto plaćama. To je veoma važno uočiti u uvjetima kada su doprinosi i porezi na plaće relativno visoki, a visoki su zbog niske stope aktivnosti radno sposobnoga stanovništva. Naime relativan je iskaz visokih društvenih režija (u odnosu na BDP) posljedica prethodne razvijenosti, odnosno "silaska" iz faze pune zaposlenosti u fazu recesije i depresije, što ne može biti praćeno razmjernim relativnim sniženjem društvene režije, koja ima karakteristike "relativno fiksnoga troška". Niska stopa rasta BDP, najniža od svih usporedivih zemalja izraženo u EUR, pojačala je bitno ta kretanja. Takva su kretanja makroveličina proizvela prividnu skupoću rada na mikroekonomskoj razini. Ponovno se može reći da je u osnovi svega aprecirana nacionalna valuta koja sa svoje strane

podgrijava recesiju, nekonkurentnost i nisku zaposlenost. Time se zatvara svojevrsan “začarani krug”. Razlike među ekonomistima, a osobito među političkim strankama, vrlo se jednostavno može objasniti time što svaka od njih polazi iz druge točke toga zatvorenoga kruga. **Problem je inače jedan, pa mora postojati osnovna, jedna, polazišna točka. Percepcija te jedinstvene polazišne točke pitanje je društvenog konsenzusa, a zatim profesionalne postavbe odgovarajuće “strategije izlaza”. Percepcija gospodarskoga stanja, kao nerecesijskoga i to da se može voditi strategija koja bi odgovarala stanju pune zaposlenosti, kojom bi se jednostrano istjerivala efikasnost, kako su to u osamdesetim godinama prošloga stoljeća radile razvijene zemlje, a u stanovitoj bi mjeri bilo primjereno i Hrvatskoj toga doba, podržavala je koncepciju i strategiju razvitka liberalnoga tipa umjesto strategije oporavka i vraćanja stanja što veće uposlenosti nacionalnih resursa kao prve faze tranzicijske strategije .**

Ilustraciju strategije podzaposlenosti dajemo na primjeru radne snage u nastavku, točka 3

3. Zaposlenost i privredna struktura .Tablica broj 5 i pripadajući grafovi br. 9, br. 10, i br. 11 pokazuju svu dramu ukupne razine i strukture zaposlenosti. U cjelini razdoblja od 1990. do godine 2002. ukupna se razina zaposlenosti bitno smanjila u svim tranzicijskim zemljama. Hrvatska u tome nije neka iznimka. Dapače, ona je

Tablica br. 4

PROSJEČNE BRUTO PLAĆE u EUR-nom. i ppp-tečaj

	HRV.	ČEŠKA	MAĐAR.	SLOVAČKA	SLOV.
Nom.tečaj					
1990.	333	144	167	140	707
1995.	427	238	239	187	731
1998.	579	323	281	253	849
2002.	724	510	504	316	1041
PPP.tečaj					
1990.	478	532	470	447	1018
1995.	711	686	586	554	1156
1998.	1023	806	676	711	1314
2002.	1245	1027	921	833	1518

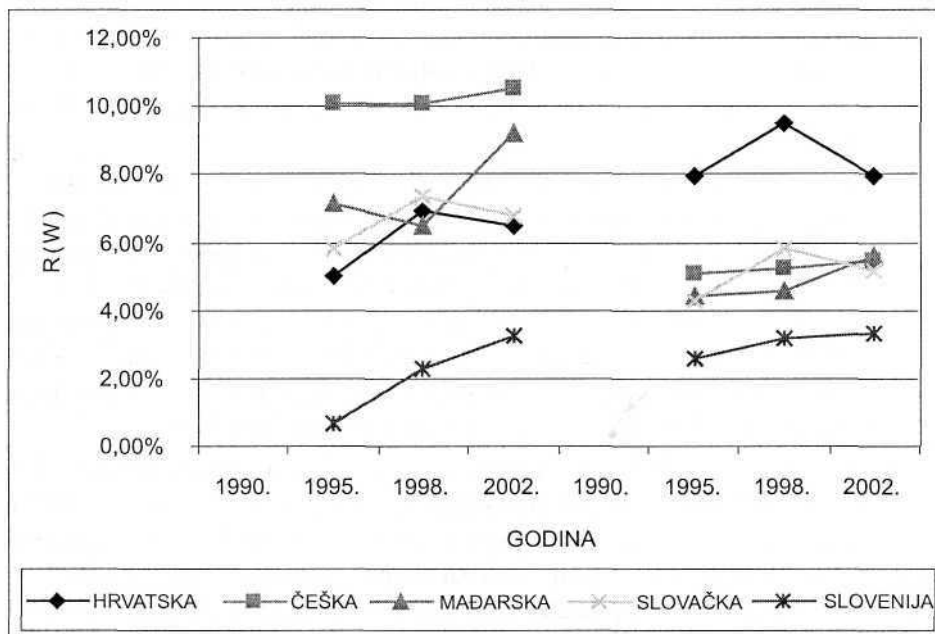
Tablica br. 4a

STOPE RASTA BRUTO PLAĆA U EUR-nom. i ppp-tečaj

	HRV.	ČEŠKA	MAĐAR.	SLOVAČKA	SLOV.
Nom.tečaj					
1990.					
1995.	4,97	10,05	7,17	5,79	0,67
1998.	6,91	10,10	6,50	7,40	2,29
2002.	6,47	10,54	9,20	6,78	3,22
PPP.tečaj					
1990.					
1995.	7,95	5,09	4,40	4,28	2,54
1998.	9,52	5,20	4,54	5,79	3,19
2002.	7,98	5,48	5,60	5,18	3,33

Graf br.8

STOPE RASTA PROSJ. BRUTO PLAĆA u EUR-NOM. i PPP-TEČAJ



smanjila zaposlenost čak manje od veoma uspješnih tranzicijskih zemalja, Češke i Mađarske. To se pojačano odrazilo na pokazateljima o doprinosu rada i proizvodnosti stopi rasta BDP zbog niske stope rasta BDP, kao što je pokazano u prethodnim točkama. Ovdje se može reći da su Mađarska i Češka smanjivale ukupnu zaposlenost radi podizanja ukupne efikasnosti, koja se očito odrazila u rastu BDP i proizvodnosti, a Hrvatska je donekle čuvala socijalni mir na teret efikasnosti zbog niske stope rasta BDP. Mađarska i Češka svojim monetarnim i tečajnim politikama podržavaju svoju privredu, ali i aktiviraju svoje resurse u širem smislu zbog tim politikama formiranog povoljnijeg odnosa relativnih cijena. Konkurentnost unose na domaće tržište liberalizacijom vanjskotrgovinskog sustava, a povoljnijim odnosima relativnih cijena pomažu održati konkurentnost svojih privreda, kao supstitut za druge oblike zaštite i potpore svojih privreda. Kada se radi o sličnim liberalizacijama Hrvatska ne zaostaje za tim zemljama, ali je izostala podrška makroekonomske politike, pa se to odrazilo najnižim i naskupljim oporavkom gospodarstva. Tu činjenicu najbolje ilustrira struktura zaposlenosti:

- indeks industrijske zaposlenosti kako za cijelo razdoblje 2002./1990., tako i za podrazdoblje 2002./1995., u Hrvatskoj je izrazito niži od svih zemalja s kojima se uspoređujemo; u svim je zemljama zaposlenost u industriji pala na razinu oko 70% s tim da se padanje te razine u podrazdoblju 2002./1995. znatno usporilo u svim zemljama, pa i u Hrvatskoj, ali je to usporavanje u Hrvatskoj najniže; ako se traži zemlja najbližnja Hrvatskoj, zanimljivo je da je to Slovenija, što znači da i ona veoma teško održava inustrijsku zaposlenost;
- po udjelu industrijske zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti, kao indikatora industrijaliziranosti zemlje, bolje reći kao pokazatelja uspješnosti održavanja razine već jednom dosegnute industrijaliziranosti, najuspješnije su Mađarska i Češka, a zatim slijedi Slovačka, Slovenija je veoma slična Hrvatskoj, s indeksima 75 (Slovenija) i 71 (Hrvatska) za cijelo razdoblje i sa indeksima 75 i 78 za podrazdoblje 2002./1995.; zanimljivo je da je u cjelini razdoblja Češka znatno povisila svoju industrijaliziranost, a Mađarska ju je uspjela sačuvati na razini zatečenoj iz predtranzicijskoga razdoblja.

Prilikom iščitavanja indeksa "industrijaliziranosti" valja stalno imati na umu da se osnovica mjerenja tog indeksa znatno suzila, tj. smanjila se ukupna zaposlenost u svim zemljama, pa taj pokazatelj ima samo relativno značenje. Stoga ga valja uzeti zajedno s indeksima industrijske zaposlenosti ukupno. Važnost industrijske zaposlenosti valja, zatim, ocjenjivati u kontekstu otvorenosti privrede i u kontekstu stupnja privatiziranosti gospodarstva. Naime, industrija je najveći predstavnik "tradable" sektora gospodarstva, pa i najveći izvoznik u zemljama s kojima se uspoređujemo. To opet znači da je industrija najosjetljiviji proizvodni sektor gospodarstva na tečajnu politiku, odnosno na deprecijacijsku devijaciju (ERDI, kako

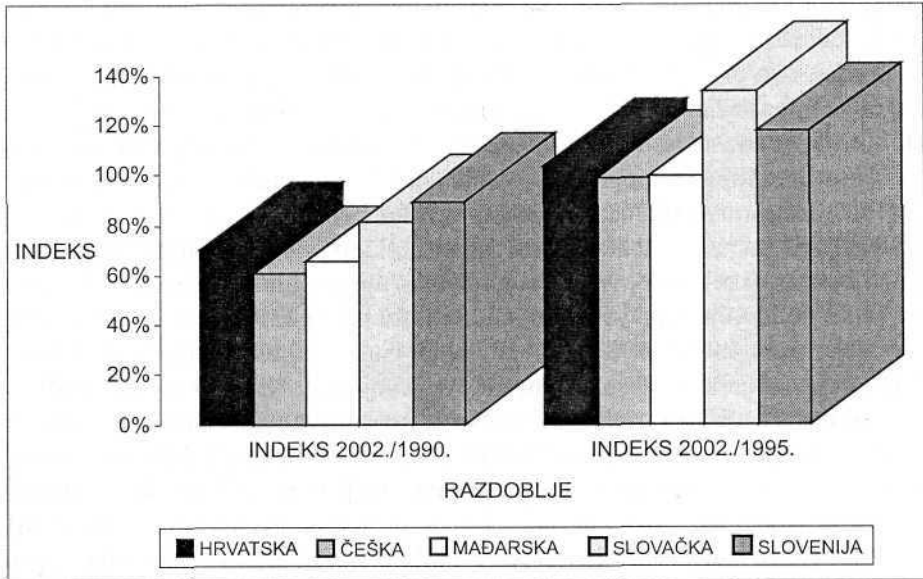
je definiran). Mala i srednja postojeća industrijska poduzeća najlakše se privatiziraju ili se formiraju kao nova privatna poduzeća. Zbog tih karakteristika monetarna i kreditna politika veoma snažno utječu na žilavost i dinamičnost industrije. Ne manje važan faktor jest otvorenost okolnih tržišta nacionalnoj izvoznoj industriji (veća ili manja uključenost u europske integracije). Većina nabrojenih faktora u Hrvatskoj nepovoljno su koncipirani, pa otuda i najslabiji rezultati u razvitku industrije. Stagnacija industrijskoga izvoza tu tezu sasvim jasno potkrepljuje, stupanj privatiziranosti industrije, a time i privrede, veoma je uvjetovan upravo tim čimbenicima. Stoga su prigovori o nedovoljnoj privatiziranosti hrvatske privrede i o skupoći radne snage dvojbene vrijednosti, jer se ne uzimaju u obzir čisto strukturni i monetarni faktori, koji uvjetuju stanje koje se smatra nezadovoljavajućim. **Kao što se vidi, ovdje se ponovno otvara pitanje polazišne točke u prosuđivanju. Veoma je važno od koje se polazišne točke i kojim smjerom slažu implikacije, tj. kako se formira “lanac” međupovezanosti varijabli i pojava. To je silno važno u koncipiranju i stvaranju razvojne strategije, odnosno “strategije izlaza”. Primjerice, nije isto polazi li se u sada zadanim uvjetima od komparativne cijene rada i na toj osnovi koncipira strategija razvitka, nasuprot polazištu deprecijacijske tečajne politike koja samim time pojeftinjuje rad. Svako od tih polazišta dovodi do sasvim različitih “strateških rješenja” odnosno skupova ekonomskih politika, oko kojih se okupljaju različite interesne skupine, pa čak i na ideološkoj osnovici . U tome u Hrvatskoj postoji prava zbrka.**

Tablica br. 5

UKUPNA ZAPOSLENOST 1990.-2002.U TRANZICIJSKIM ZEMLJAMA					
	HRV.	ČEŠKA	MAĐAR.	SLOVAČKA	SLOV.
INDEKS 2002./1990.	70,19	60,47	65,38	81,010	89,258
INDEKS 2002./1995.	103,21	98,59	99,34	133,66	117,50
INDUSTRIJSKA ZAPOSLENOST 1990.-2002.U TRANZICIJSKIM ZEMLJAMA					
INDEKS 2002./1990.	50,071	72,70	67,00	79,82	67,33
INDEKS 2002./1995.	80,516	90,80	106,93	98,46	87,54
UDIO INDUSTRIJSKE ZAPOSLENOSTI U UKUPNOJ ZAPOSLENOSTI					
INDEKS 2002/1990.	71,33	120,22	102,47	98,54	75,44
INDEKS 2002/1995.	78,01	92,11	107,64	73,66	74,50

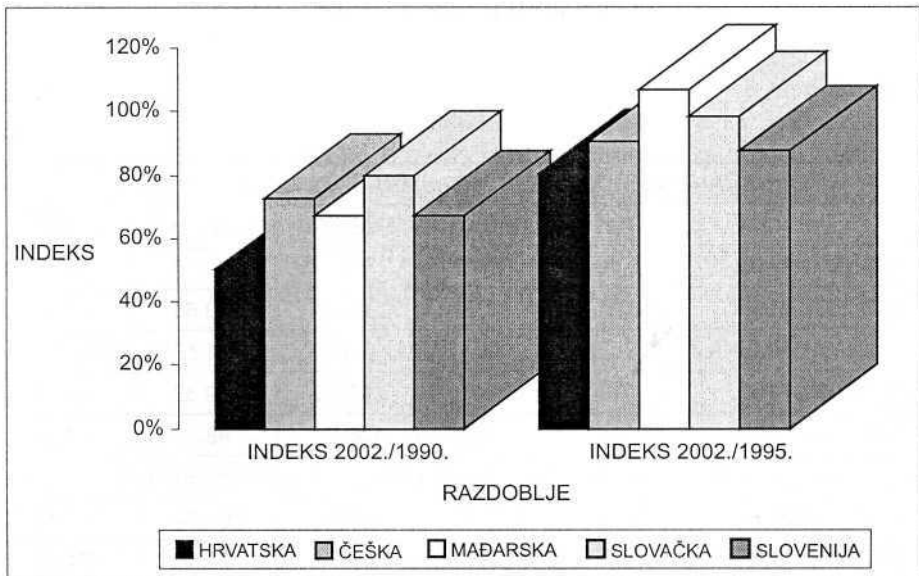
Graf br. 9

INDEKS UKUPNE ZAPOSLENOSTI TRANZ. ZEMALJA



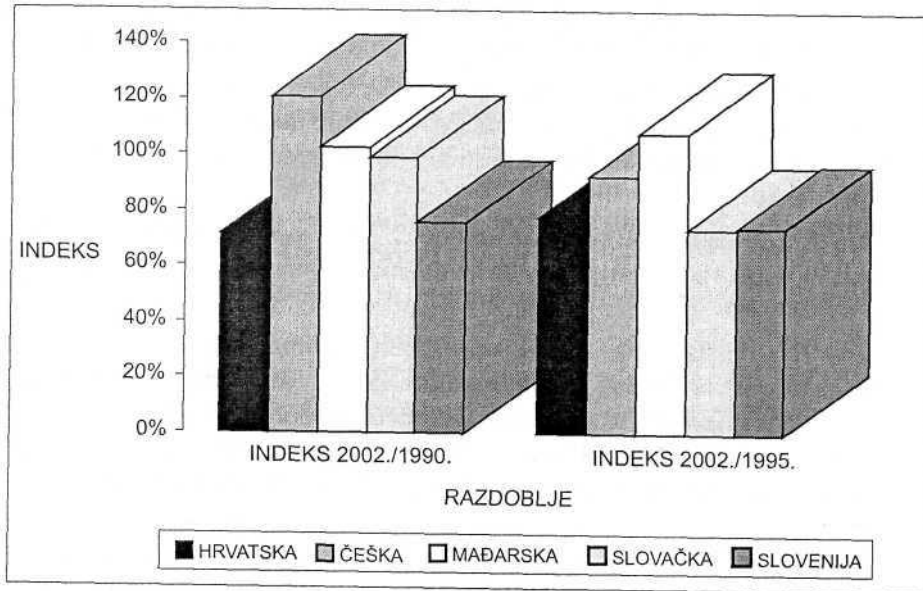
Graf br. 10

INDEKS INDUSTRIJSKE ZAPOSLENOSTI TRANZ. ZEMALJA



Graf br. 11

INDEKS UDJELA INDUSTRIJSKE ZAPOSLENOSTI U UKUPNOJ
ZAPOSLENOSTI U TRANZICIJSKIM ZEMLJAMA



Zaključak

1. Sa stajališta teorije razvitka u Hrvatskoj riječ je o konfliktu alternativnih strategija:

Strategije isključivog oslonca na mikroekonomsku proizvodnost, odnosno individualnu konkurentnost na domaćem i vanjskom tržištu;

Strategije oslonca na maksimalno korištenje već postojećih privrednih i radnih potencijala zemlje.

Prva je strategija uzorak neoliberalne razvojne strategije, druga je uzorak strategije pune zaposlenosti koja pretpostavlja podršku monetarne odnosno, tečajne politike. No, nijedna navedena strategija ne mora biti u konfliktu s liberalizacijom vanjskotrgovinskoga sustava, odnosno procesom uključivanja u europske integracije. Riječ je o manjoj ili većoj podršci monetarne politike realnom sektoru gospodarstva, koji se našao u izrazito konkurentnom ambijentu, zatim o potrebnim "žrtvama" koje bitno ovise o izabranoj strategiji.

2. Analizom je pokazano da sve srednjoeuropske tranzicijske zemlje konvergiraju europskim razinama cijena, a što je rezultat strategije uključivanja u Europsku uniju i sljedstvenih stabilizacijskih politika. Vremenski je slijed toga procesa vrlo različit po zemljama, što potvrđuje različitost monetarnih strategija u proteklom dvanaestogodišnjem razdoblju. Općenito vrijedi da se modeli nacionalnih monetarnih politika više ili manje slažu s teoretskim očekivanjima kada se promatraju tranzicijske zemlje kao grupa u odnosu na razvijene zemlje (USA, zemlje EU).

Iako tranzicijske zemlje u tome tvore relativno homogenu skupinu, podrobija analiza otkriva da su se prilično različito koristile mogućnošću monetarnih i tečajnih politika u podršci konkurentnosti svojih privreda uz pomoć mehanizma relativnih cijena.

3. Na osnovi usporedbe svjetskih i domaćih istraživanja realnog ravnotežnog tečaja koji bi udovoljio kriteriju unutarnje i vanjske ravnoteže, može se reći sljedeće:

- znanstveni nalazi, u osnovi veoma eksperimentalni, ne mogu poslužiti kao osnovica za prihvaćanje nulte hipoteze koja se svodi na to da ne postoji povezanost između aktualne hrvatske tečajne politike i stanja trgovinske bilance i stanja platne bilance. Budući da nije moguće reći da ta povezanost ne postoji, nultu hipotezu valja odbaciti, a to znači da nekakva povezanost postoji.

Iako ti rezultati nisu takvi da bi mogli poslužiti kao neposredna uputa za ekonomsku i posebno za monetarnu politiku, oni ne oduzimaju toj politici potreban stupanj slobode za odluku o mjerama u smjeru jače realne deprecijacije naše nacionalne valute – kune.

Pokazalo se da je slaba povezanost nominalnog tečaja i kretanja odnosa domaćih i cijena zemalja naših trgovinskih partnera. Minimalna je teza da se postojanje te veze na dugi rok ne može dokazati. To je zapravo sjajan dokaz o tome da je ekonomska i monetarna politika prepuštena sama sebi u izboru strategije, ali i da dosadašnja praksa odudara od očekivanja ekonomske intuicije koja proizlazi iz ekonomske teorije.

4. Nepobitna je činjenica da je Hrvatskoj potrebno određeno vrijeme da svojim razvitkom anulira posljedice poratnoga i izolacijskoga razdoblja. No, nepobitna je činjenica i to da u tim okolnostima Hrvatska nije utvrdila odgovarajuću razvojnu strategiju, osobito na monetarnom području, koja bi olakšala položaj privrede u održavanju stanovite razine konkurentnosti na domaćem i na vanjskom tržištu. Suprotno strateškoj logici koja bi odgovarala tim okolnostima, strateški je izbor liberalizacija (s privatizacijom) financijskog i realnog sektora gospodarstva, deregulacija i liberalizacija tržišnih struktura, osobito tržišta rada, s osloncem na fiskalni sustav i politiku kao mehanizme održavanja i uspostavljanja makroekonomske

vanjske i unutarnje ravnoteže, **bez ikakve podrške monetarne politike**. Riječ je o najskupljijoj i u osnovi naivnoj kombinaciji strateških politika koja je zanemarila fazni pristup u koncipiranju oporavka rasta i razvitka gospodarstva. Cijela strategija zbog toga klizi u pojačanu administrativnu regulaciju na području monetarnog i fiskalnog sustava kojom bi se željela postići makroekonomska ravnoteža u obje svoje dimenzije (unutarnjoj i vanjskoj). **Drama te strategije vidi se osobito na tržištu rada, na kojem se daljom liberalizacijom namjerava postići što niža cijena rada, da bi se “privukao” strani kapital i tako povećala stopa rasta BDP i zapošljavanja. Naša je analiza pokazala varljivost i dvojbenost takve strateške kombinacije koja izvire iz zanemarivanja uloge monetarne i tečajne politike u uspostavljanju odgovarajućih relativnih cijena, koje bi odgovarale razini naše razvijenosti (nerazvijenosti), odnosno podzaposlenosti proizvodnih i radnih potencijala u dosadašnjem razdoblju .**

5. Tu činjenicu najbolje ilustrira struktura izvora rasta i zaposlenosti.

5.1. Sve tranzicijske zemlje imaju u cjelini razdoblja negativne stope rasta zaposlenosti, pa time i negativne udjele doprinosa rada stopi rasta BDP, ali im je u cijelom tranzicijskom razdoblju pozitivna stopa udjela proizvodnosti u stopi rasta BDP. Prema tome je stopa rasta proizvodnosti u svim tranzicijskim zemljama veća od stope rasta BDP.

Za razliku od Hrvatske, oporavak privreda ostalih tranzicijskih zemalja od tranzicijske krize, kada im je $R(P)$ bio negativan, mnogo je prije nastupio, pa se to odražava i u navedenim pokazateljima. Pozitivan udio zaposlenosti u rastu BDP Hrvatske do godine 1998. aritmetičkog je karaktera, on je jednostavno posljedica činjenice, da su obje stope negativne, stopa $R(P)$ kao i stopa $R(L)$, a proizvodnost je imala pozitivnu stopu rasta samo zbog bržeg padanja zaposlenosti od padanja BDP. To je karakteristika razvitka Hrvatske u definiranim podrazdobljima koja ipak nije zabilježena ni u jednoj drugoj tranzicijskoj zemlji s kojom se uspoređujemo. Ta se razvojna osobina Hrvatske mijenja u podrazdoblju od 1998. do 2002. u kojem potpuno suprotno prethodnim podrazdobljima (do 1995. i do 1998.) Hrvatska pokazuje najveći udio proizvodnosti u stopi rasta BDP od svih tranzicijskih zemalja. No, ona zato pokazuje i najveći negativan udio stope rasta zaposlenosti u $R(P)$. **Konačna je specifičnost Hrvatske činjenica da je u cjelini razdoblja od godine 1990. do 2002. razmjerno najveći udio proizvodnosti u rastu BDP. To je očigledna posljedica najniže stope rasta BDP. Najveća negativna stopa udjela zaposlenosti u stopi rasta BDP, iako nema najveću stopu smanjenja ukupne zaposlenosti, također je posljedica najniže stope rasta BDP.**

5.2. Indeks industrijske zaposlenosti, kako za cijelo razdoblje 2002./1990., tako i za podrazdoblje godina 2002./1995., u Hrvatskoj je izrazito niži od svih zemalja s kojima se uspoređujemo. U svim je zemljama zaposlenost u industriji u razdoblju godina 2002. /1990. pala na razinu u rasponu od indeksa 50 (Hrvatska)

do indeksa 80 (Slovačka) s time da je padanje te razine u podrazdoblju 2002./1995. znatno usporeno u svim zemljama, pa i u Hrvatskoj. Ako se u tome traži zemlja najslabija Hrvatskoj, onda je to Slovenija, što znači da i ona veoma teško održava industrijsku zaposlenost.

Po udjelu industrijske zaposlenosti u ukupnoj zaposlenosti, kao indikatora industrijaliziranosti zemlje, bolje reći kao pokazatelja uspješnosti održavanja razine već jednom dosegnute industrijaliziranosti, najuspješnije su Mađarska i Češka, a zatim slijedi Slovačka, a Slovenija je veoma nalik Hrvatskoj, s indeksima 75 (Slovenija) i 71 (Hrvatska) za cijelo razdoblje i s indeksima 75 i 78 za podrazdoblje 2002./1995. Zanimljivo je da je u cjelini razdoblja Češka znatno povisila svoju industrijaliziranost, a Mađarska ju je uspjela sačuvati na razini zatečenoj iz pretranzicijskog razdoblja.

Prilikom iščitavanja indeksa "industrijaliziranosti" valja stalno imati na umu da se osnovica mjerenja toga indeksa znatno suzila, tj. smanjila se ukupna zaposlenost u svim zemljama. Stoga ga je potrebno uzeti zajedno s indeksima industrijske zaposlenosti ukupno. Važnost industrijske zaposlenosti valja, zatim, ocjenjivati u kontekstu otvorenosti privrede i u kontekstu stupnja privatiziranosti gospodarstva. Naime, industrija je najveći predstavnik "tradable" sektora gospodarstva, pa i najveći izvoznik u zemljama s kojima se uspoređujemo. To opet znači da je industrija najosjetljiviji proizvodni sektor gospodarstva na tečajnu politiku, odnosno na deprecijacijsku devijaciju. Mala i srednja postojeća industrijska poduzeća najlakše se privatiziraju ili se formiraju kao nova privatna poduzeća. Zbog tih karakteristika monetarna i kreditna politika veoma snažno utječu na žilavost i dinamičnost industrije. Ne manje važan faktor jest otvorenost okolnih tržišta nacionalnoj izveznoj industriji, tj. osobito je važna veća ili manja uključenost u europske integracije.

Većina je nabrojanih faktora u Hrvatskoj nepovoljno koncipirana, pa otuda i najslabiji rezultati u razvitku industrije. Slaba djelotvornost industrijskoga izvoza tu tezu sasvim jasno potkrepljuje. Stupanj privatiziranosti industrije, a time i privrede, veoma je uvjetovan upravo tim čimbenicima. **Stoga su prigovori o nedovoljnoj privatiziranosti hrvatske privrede i o skupoći radne snage dvojbene vrijednosti, jer se ne uzimaju u obzir čisto strukturni i monetarni faktori, koji uvjetuju stanje koje se smatra nezadovoljavajućim.**

6. Konačno se može zaključiti da je u osnovi razvojnih problema Hrvatske aprecirana nacionalna valuta, koja sa svoje strane podgrijava recesiju, nekonkurentnost i nisku zaposlenost. Ona determinira izvore rasta u Hrvatskoj tako da ih reducira isključivo na mikroekonomsku efikasnost, a to znači na cijenu rada i tehnološki napredak, odnosno na proizvodnost rada. Zbog monetarnom politikom nepovoljno "režiranih" relativnih cijena nije moguće podići korištenje potencijala gospodarstva i radne snage do objektivno ostvarive razine. Viša razina korištenja raspoloživih potencijala privrede u ozračju objektiviziranih relativnih cijena dala bi sasvim

drugu sliku konkurentnosti hrvatskoga gospodarstva, odnosno veću dinamiku rasta. **Povezano sa svime naprijed rečenim otvara se pitanje polazišne točke u prosuđivanju. Veoma je važno od koje polazišne točke i kojim se smjerom slažu implikacije, tj. kako se formira "lanac" međupovezanosti varijabli i pojava. To je silno važno u koncipiranju i stvaranju razvojne strategije, odnosno "strategije izlaza".** Primjerice, nije isto polazi li se, u danas zadanim uvjetima od komparativne cijene rada i na toj osnovi koncipira strategija razitka, nasuprot polazištu deprecijacijske tečajne politike, koja sama sobom pojeftinjuje rad i koja je u funkciji cilja maksimizacije stope rasta BDP i zaposlenosti. Svako od tih polazišta dovodi do sasvim različitih "strateških rješenja", odnosno od skupova ekonomskih politika, oko kojih se okupljaju različite interesne skupine, pa čak i na različitim ideološkim osnovama.

Time se zatvara svojevrsan "začarani krug". Razlike među ekonomistima, a osobito političkim strukturama, veoma se jednostavno mogu objasniti time što svaka od njih polazi iz druge točke toga zatvorenoga kruga. **Problem je inače jedan, pa mora postojati osnovna, jedna, polazišna točka. Percepcija te jedinstvene polazišne točke pitanje je društvenoga konsenzusa, a zatim profesionalne postave odgovarajuće "strategije izlaza".** Percepcija gospodarskoga stanja kao nerecesijskoga i shvaćanje da se može voditi strategija koja bi odgovarala stanju pune zaposlenosti kojom bi se jednostrano istjerivala efikasnost, kako su to u osamdesetim godinama prošloga stoljeća radile razvijene zemlje, a u stanovitoj mjeri bi bilo primjereno i Hrvatskoj toga doba, podržavala je koncepciju i strategiju razvitka liberalnoga tipa umjesto strategije oporavka i vraćanja stanja što veće uposlenosti nacionalnih resursa kao prve faze tranzicijske strategije.

IZVORI I LITERATURA

1. Claassen, Emil-Maria; Global Monetary Economics, Oxford University Press 1996.
2. Državni zavod za statistiku RH; Metodologija obračuna domaćeg bruto proizvoda primjenom pariteta kupovne moći, Studije i analize No86, Zagreb 1999.
3. Gylfason, Thorvaldur; Principles of Economic Growth, Oxford University Press, 1999.
4. Havlik, Peter; Exchange Rates, Competitiveness and Labour Costs in Central and Eastern Europe, Research Reports No231, WIIW 1996.

5. Kesner –Škreb, Marina; Pleše, Ivana; Mikić, Mia; Državne potpore poduzećima u Hrvatskoj 2001.godine, Newsletter br.10, Institut za javne financije, listopad 2003.
6. Kuczynski, Pedro-Pablo and Williamson, John; After the Washington Consensus-Restarting Growth and Reform in Latin America, Institute for International Economics, Washington, DC, March 2003.
7. Mihaljek, Dubravko and Klau, Marc; The Balassa –Samuelson effect in central Europe: a disaggregated analysis; BIS Working Papers No 143,2003.
8. Međunarodni monetarni fond: Republika Hrvatska-Izvjješće članova Misije o konzultacijama u vezi s člankom IV.Statuta MMF-a, održanima 2004. i zahtjev za odobravanje stand-by aranžmana; Prilog I .: Memorandum o ekonomskoj i financijskoj politici; Hrvatska narodna banka, www.hnb.hr, 16.srpnja 2004.
9. Nestić, Danijel; Konvergencija razina cijena: Hrvatska, tranzicijske zemlje i EU, Istraživanja - I - 15, Zagreb, HNB 2004.
10. Nikić, Gorazd; Gospodarski aspekti pristupa Hrvatske Europskoj Uniji, Ekonomski pregled, No 3-4, Zagreb 2004.
11. OECD; The Sources of Economic Growth, OECD_2003;Statistika o Purchasing power parities, Comparative price levels (www.SourceOECD.org)
12. Officer, Lawrence H.;Purchasing Power Parity and Factor Price Equalization, Kyklos, Vol.27-1974.
13. Patterson, Kerry; An Introduction to Applied Econometrics, A Time Series Approach, Palgrave, 2000.
14. Pufnik, Andreja; Purchasing Power Parity as a Long-Run Equilibrium: Co-Integration Test in the Case of Croatia (1991-1996);Croatian Economic Survey, No 4, 1996-1999., Institute of Economics Zagreb –Ministry of Finance of the Republic of Croatia, Zagreb 2002
15. Radošević, Dubravko; Nova razvojna paradigma - stvara li se novi model gospodarskog i socijalnog razvitka: “post-washingtonski konsenzus?”; Ekonomski pregled, No11-12, Zagreb 2003.
16. Santini, Guste; Ekonomska politika za 1995. godinu, RIFIN , Zagreb 1995.
17. Stučka, Tihomir; The Impact of Exchange Rate Changes on the Trade Balance in Croatia, Croatian National Bank, Working Papers No 11, October 2003., Zagreb
18. Veselica, Vladimir i Vojnić, Dragomir; Quo Vadis Croatia: zemlje u tranziciji i Europska unija –gdje je Hrvatska, Ekonomski pregled, Br.11-12 , god. 54., Zagreb 2003.
19. WIIW (2003) “WIIW Handbook of Statistics – Countries of Transition”, baza podataka na CD ROM-u.

20. Williamson, John, editor, *Estimating Equilibrium Exchange Rates*, Institute for International Economics, Washington, DC, 1994.
21. Zdunić, Stjepan and Grgić, Mato; *Foreign Exchange Rate and Protection Policy in the Croatian Development Strategy*; *Croatian Economic Survey 1995*, Institute of Economics Zagreb-National Bank of Croatia, Zagreb 1995.; hrvatska verzija: *Politika intervalutarnog tečaja u strategiji hrvatskog gospodarstva*, *Ekonomski pregled*, No 1-2, Zagreb 1995.
22. Zdunić, Stjepan i Grgić, Mato; *Međupovezanost cijena, intervalutarnog tečaja, troškova proizvodnje, agregatne potražnje i korištenja raspoloživih kapaciteta privrede u Hrvatskoj –teoretska analiza*, *Zbornik: Ekonomska politika Hrvatske u 2002.*, HDE, IX. Tradicionalno savjetovanje, Opatija 2001.
23. Zdunić, Stjepan; *Relativne cijene, tečaj i konkurentnost hrvatskog gospodarstva –uz desetu godišnjicu Stabilizacijskog program*, *Ekonomski pregled*, Br.11-12, Zagreb 2003.
24. *Znanstvene osnove društveno-ekonomskog razvoja Hrvatske; Konceptija i strategija dugoročnog društveno-ekonomskog razvoja Hrvatske-svodna studija*, *Ekonomski institut Zagreb*, 1990.

RELATIVE PRICES AND SOURCES OF GROWTH – COMPARATIVE ANALYSIS

Summary

The study analyzes the problem of relative prices and exchange rate policy as determinants of sources of growth. The sources of growth have been analyzed in the pretransitional, comparatively to transitional period, specifically for developed countries and Croatia. Deindustrialization has been connected to the currency exchange rate and stabilization policy. It has been applied a comparative method of sorted statistical data and graphic analysis. The author concludes, that in a twelve-year period Croatia has conducted development strategy of liberal type, and not the policy of recovery and full employment of national resources, what would be more adequate for the first phase of transitional strategy.

Key words: currency exchange rate, sources of growth, relative prices convergence, real balanced rate of exchange, industrial employment index, full employment, growth rate